

Kultura kao samoodbrana društva i ličnosti, 26. septembra 2007.

U SRBIJI JE NEOPHODNO IZGRADITI STRATEGIJU KULTURNOG RAZVOJA

"**Kultura kao samoodbrana društva i ličnosti**", tema je debate koja je u organizaciji Fonda Centar za demokratiju održana u sredu, 26. septembra 2007. u sali Narodne banke Srbije u Beogradu.

Na debati koja je realizovana kao deo projekta Demokratski politički forum, ukazano je na neophodnost izgradnje strategije kulturnog razvoja u Srbiji.

Učesnici skupa, brojne ugledne ličnosti iz javnog i kulturnog života, ocenili su da je u društvu preplavljenom kičem i lažnim vrednostima neophodno na sistemski i organizovani način promovisati kulturne vrednosti. U debati se govorilo o odnosu tradicionalnog i modernog, kulture i ideologije, o razvoju političke i poslovne kulture.

Dragoljub Mićunović, programski urednik Demokratskog političkog foruma, podsetio je prisutne da se o ovoj temi takođe razgovaralo u organizaciji Centra za demokratiju pre 13 godina i da se u međuvremenu situacija u društvu dosta promenila, ali da su i dalje prisutne retrogradne ideologije i nedovoljno razumevanje za potrebe kulture svih članova u društvu.

Ministar kulture **Vojislav Brajović** je naglasio da mu se veoma dopada naziv debate, posebno reč "samoodbrana", jer, kako je rekao, niko sem nas samih ne može da doprinese istorijskom zaokretu u Srbiji, koja je još u opasnosti da krene unazad. On je dodao da su za taj zaokret najvažnije nauka, prosveta i kultura, a one se sada nalaze na niskim granama.

"Ministarstvo kulture sada priprema dokument o kulturnoj politici, a upravo je završen nacrt krovnog zakona o kulturi koji će ovih dana biti ponuđen za javnu raspravu" - rekao je Brajović i naglasio da je važno da se budžet za kulturu podigne na jedan odsto, jer taj izdatak ne bi opteretio državu, a zadovoljio bi potrebe ljudi koji se bave kulturom.

Državni sekretar Ministarstva kulture **Ivana Stefanović** je najavila da će promene u politici Ministarstva biti vidljive tek 2008, kada ono u potpunosti bude raspolagalo i odlučivalo o budžetu za kulturu.

Uvodnu reč dala je i **Milena Šešić-Dragičević** sa Fakulteta dramskih umetnosti, moderator

debate bila je **Vesna Marjanović** (urednica veb sajta DPF), a u debati su učestvovali **Aleksandar Serdar** (pijanista), **Aleksandra Jovičević** (Fakultet dramskih umetnosti), **Predrag Marković** (Institut za savremenu istoriju Srbije), **Ivan Medenica** (pozorišni kritičar), **Zoran Živković** (pisac), **Ana Kotevska** (Muzički informativni centar), **Borka Pavičević** (Centar za kulturnu dekontaminaciju), **Vukašin Pavlović** (Fakultet političkih nauka), **Dragan Janjić** (Ministarstvo kulture), **Zoran Hamović** (izdavačka kuća "Clio"), **Borka Božović** (istoričar umetnosti), **Novica Antić** (Ministarstvo kulture), **Mirjana Bjelogrić** (Radio-televizija Srbije), **Drinka Gojković** (Dokumentacioni centar ratovi 1991-1999), **Dubravka Lakić** (Politika), **Aleksandar Lazarević** (narodni poslanik), **Dejan Savić** (Narodno pozorište), **Dragoslav Krnajski** (ULUS), **Aleksandar Stamatović** (Narodno pozorište), **Ana Vučetić** (Ministarstvo kulture), **Zoran Lutovac** (Fridrih Ebert Fondacija) i drugi.

Redakcija sajta Demokratskog političkog foruma nastaviće na ovim stranama da prenosi diskusije i debate i da razvija dijalog sa građanima. 26. septembra 2007.

Vesna Marjanović: Simbolično ponavljanje teme

Zadovoljstvo mi je da vas pozdravim u ime Fonda Centar za Demokratiju, koji je organizator Demokratskog političkog foruma. Za one koji su prvi put sa nama, reći ću da je ovo peta debata u nizu. Počeli smo sa debatama u trenutku kada smo procenili da u društvu nedostaje strateških rasprava i da ponekad nedovoljno dugoročno gledamo kada kreiramo našu politiku.

Naš je cilj prvenstveno da okupimo predstavnike, s jedne strane institucija, vlade, parlamenta, zatim predstavnike univerziteta i stručnjake i da otvorimo dijalog koji treba da bude komunikativan sa građanima.

Danas posebno želim da pozdravim ministra za kulturu gospodina Vojislava Brajovića i njegove saradnike koji će aktivno učestvovati u ovoj debati. Zatim pripadnike medija, upravnike, direktore ustanova kulture, umetnike. Verujem da se svi poznajete i nadam se da ćemo i danas imati ozbiljnu i temeljnu raspravu.

Naša današnja tema "Kultura kao samoodbrana društva i ličnosti" je tema koja je ponovljena - to je tema koju smo imali i pre dvanaest godina na tribini koju je takođe organizovala ova, tada nova, organizacija i o tom simboličnom ponavljanju teme biće reči kasnije.

Sada bih zamolila profesora Dragoljuba Mićunovića da kao domaćin najpre pozdravi skup.

Dragoljub Mićunović: Da se branimo kulturom

Kao što je Vesna rekla, mi obnavljamo jednu temu. Njen naslov je i pre dvanaest godina bio "Kultura kao samoodbrana društva i ličnosti". To nije bio slučajan naziv, to je bilo vreme, ako se sećate 1994. godine, kada je inflacija bila nekoliko hiljada nedeljno ili dnevno, kada je to pogodilo, pored čitavog stanovništva, posebno kulturne institucije i naravno bilo koje forme kulturne delatnosti. Uz to je harao jedan primitivizam, nacionalizam i sve ono što je zatiralo kulturne vrednosti.

Smatrali smo onda, ta grupa ljudi koja je osnovala Demokratski centar kao fondaciju, da treba odatle početi, da se branimo kulturom. To je bilo jedino moguće učiniti na posrtanje društva i svih vrednosti koje su na neki način do tada bile prihvaćene i poštovane u društvu.

Ja neću da kažem da se mi sada nalazimo u istoj situaciji. Naravno, stvari su se promenile, nemamo ratova, imamo neki normalan život, ali ostaje nešto što kulturu ugrožava danas kao i onda. S jedne strane, jedna doza retrogradnih ideologija, mnogo primitivizma i nedovoljnog razumevanja za potrebe kulture, od strane svih činilaca društva. To je bio razlog da opravdam zašto smo ovu temu ponovili i ja zahvaljujem svima koji su došli danas da učestvuju u našoj debati. Verujem da je to jedini način da društvo napreduje, da se podstiču razgovori, da se podstiču rasprave, tamo gde je ona moguća.

Ovo je grupa ljudi koji imaju šta da kažu o ovoj temi i govore potpuno otvoreno o svojim idejama. Ako prepustimo da se sve stihijski odvija, onda se bojim da nekih tema, kao što je kultura, skoro da neće ni biti.

Mi nismo ovde u političkoj areni niti na nacionalnim ili verskim skupovima, ovo je grupa ljudi koji imaju šta da kažu o ovoj temi i govore potpuno otvoreno o svojim idejama, i podstičemo što je najvažnije jedan dijalog i držimo neke teme prisutne u javnosti. Ako prepustimo da se sve stihijski odvija, onda se bojim da nekih tema, kao što je kultura, skoro da neće ni biti.

Dakle, smatram da je ovo poduhvat u koji smo krenuli da animiramo sve intelektualne poslenike u ovoj državi da progovore, da počnemo da govorimo i da ta reč postane javna i da se razvija u dijalogu.

Vesna Marjanović: Poreske i carinske olakšice kao podrška finansiranju kulture

Hvala Vam mnogo na ovim zanimljivim i temeljnim obrazloženjima i nekim otvorenim pitanjima o kojima bismo sada mogli da razgovaramo dalje.

Ja bih mogla, pre nego što vama dam reč, a nadam se da ćete se svi uključiti, dakle mogla bih reći da smo i mi na Odboru za kulturu i informisanje Skupštine Srbije takođe već počeli razgovor sa predstavnicima Vlade o tome šta treba činiti u narednoj godini. Iako se u nekim ozbiljnim zemljama to radi mnogo, mnogo ranije, ipak u našim uslovima i ovo je dobar momenat, kako bismo postavili neke pravce i čini mi se da je to za početak jedan dobar put.

Mogu da kažem da među strankama, posebno među strankama koje čine većinu u Skupštini, postoji podrška da se ne samo obezbedi taj da kažem minimalni procenat od 1% u budžetu za kulturu, već i da zajednički radimo na tome da vidimo koje su druge mogućnosti da se obezbedi finansiranje kulture kroz poreske, carinske olakšice i druge načine.

Ovim otvaram debatu i nadam se da ćete se i vi sada uključiti.

Vojislav Brajović: Prioritet je strategija kulturne politike

Hvala Vam. Zahvaljujem što ste me pozvali i smatram da ste mi dali privilegiju da u ovoj prilici govorim pred ovako značajnim skupom. Hteo bih da kažem da mi se veoma dopalo što je ovo debata o "samoodbrani društva", zato što mislim da niko sem nas samih ne može doprineti tom istorijskom sadržinskom zaokretu u Srbiji koja je uvek i još uvek u opasnosti da krene nazad.

Nadam se da delim vaše mišljenje kada kažem da su za ovo društvo možda najvažnije tri stvari u tom istorijskom zaokretu - nauka, prosveta i kultura. Redosled je nevažan, ali su one uvek te tri dragocenosti koje se nađu na nekakvoj margini i uvek se misli da će to samo od sebe da dođe, a

nikad se, da tako kažem, evo i deo države kojoj pripada Ministarstvo kulture s tim ozbiljno i najozbiljnije ne bavi.

Dozvolite mi da vam prvo predstavim svoje i vaše učesnike u debati, to su Ivana Stefanović, državni sekretar u Ministarstvu kulture, Novica Antić, sekretar Ministarstva, dr Milena Šešić-Dragičević, specijalni pomoćnik ministra kulture i Dragan Janjić, pomoćnik ministra za medije.

Za ovo društvo možda su najvažnije tri stvari u istorijskom zaokretu - nauka, prosveta i kultura. Redosled je nevažan, ali su one uvek te tri dragocenosti koje se nađu na nekakvoj margini i uvek se misli da će to samo od sebe da dođe.

Kao što znate, jedan od resora Ministarstva kulture su i mediji. Naše ministarstvo naravno nema ingerencije da direktno učestvuje, utiče na medije iako smatramo da su mediji često jedan veliki otrov ovoga društva, kulture, biti našega društva. Znači, u litar mleka kada se stavi jedna kap otrova, to više nije mleko nego otrov, otrovano mleko. Ogromna količina protivotrova je potrebna, i uvek, o tome će Dragan Janjić govoriti a ima mnogo šta da kaže, uvek govorimo da nije potrebna kultura u medijima, nego kultura medija. Ja prosto mislim da mediji i ljudi u tim medijima prosto nisu dovoljno svesni svoje uloge. Ne bih se zadržavao na tome koliko su srpski narod i Srbija imali neprijatelja u svojoj istoriji, mogao bih da nabrajam mnogo, ali bih u ovom trenutku izuzeo samo jednog - to smo mi sami.

Ono što Ministarstvo kulture trenutno radi jesu da kažem, prioritete. Radimo na pravljenju jedne osnove, odnosno kulturne politike, strategije, i naravno prema onome što mislimo da je u ovom trenutku najvažnije, a to je krovni zakon o kulturi koji smo već postavili na sajt i očekujemo vaše savete i primedbe i sve ono što bi doprinelo u ovoj početnoj fazi javne rasprave.

Ono što Ministarstvo kulture trenutno radi jesu prioritete: krovni zakon o kulturi i povećanje budžeta Ministarstva kulture.

Naravno da nam je neophodno da podignemo budžet Ministarstva kulture. Mi smo rekli vrlo skromno da je to 1%. Polazimo od minimuma, čak ne polazimo od optimuma. Mislimo da je to minimum po našoj proceni koji ne bi opteretio državu, a koji bi zadovoljio kulturne potrebe ove zemlje. Mi imamo dosta diskusija i kada govorite o 1% treba znati da Ministarstvo kulture često služi kao neki protočni bojler. Kada biste uzeli ono što jeste budžet, videli biste da to u stvari nije realan budžet, jer se tu dosta novca daje za nešto što nije ni kulturna politika ministarstva niti programi ministarstva, nego su to zatečene stvari, kao što je primera radi finasiranje određenih institucija koje više su bile u sistemu institucija Savezne Republike Jugoslavije i Državne zajednice Srbije i Crne Gore, kao što su Tanjug ili Filmske novosti. Ne zagovaramo nikakvo gašenje nego ono što je logično, a to je transformacija. Da ne govorimo o raznim drugim pitanjima gde takođe novac uđe u Ministarstvo kulture, prikaže se da je budžet veći nego što jeste, a on je sada realno negde oko 0,7%.

Ono što smatram da treba reći i pokazati našem narodu jeste da je Ministarstvo kulture to koje se trudi da bogatu kulturu našega naroda prezentuje svetu, Evropi, smatramo da je naša kultura

deo evropske baštine, pa čak i da je naša nekultura takođe deo Evrope. Dakle hoćemo da podelimo tu odgovornost i da jasno kažemo da smo deo Evrope i da je put koji nas vodi u neko svetlo iz tunela, da je to put ka evropskoj integraciji, da ne živimo mimo sveta jer smatram da to nismo ničim zaslužili.

Mi smo sada bili domaćini Dana evropske kulturne baštine, mi smo imali jasne poruke iz Evrope i sveta da upravo ljudi koji imaju privilegiju da vode ovo društvo, će pokazati svome društvu, svome narodu gde su putevi naši. Da li ćemo biti zatvoreni ili ćemo biti deo jedne svetske, u ovom slučaju evropske zajednice?

Ja sam neposredno pred ovu debatu dobio pismo Jana Figela, koje prosto doživljam kao neku poslanicu i naravno moram da kažem kao jedno pozitivno iskustvo koje je gospodin Figel imao u susretu sa nama i pozitivnom odnosu koji on ima prema kulturnoj politici, ne samo prema Ministarstvu kulture, nego i ove vlade. Ako mi dopustite želim da vam pročitam ovo pismo:

Gospodin Jan Figel, evropski komesar za obrazovanje, kulturu i omladinu, tokom boravka u Beogradu na centralnoj proslavi Dana evropske baštine, od 20. do 23. septembra 2007. godine, dao je kraći intervju agenciji Evropa u kome je izneo svoje viđenje kulturne različitosti:

"Osvrćući se na bogatstvo kulturnog nasleđa istorije Srbije, komesar Figel je podvukao značaj kulturne baštine kao dela zajedničkog evropskog identiteta, naglasio da je proslavom u Beogradu, budući da Srbija trenutno predsedava Savetom Evrope, potvrđeno da je jugoistočna Evropa deo evropskog mozaika koji inspiriše. Njegov dolazak u Beograd predstavlja nastavak podrške napretku i daljoj saradnji sa Srbijom. Posebno je istakao potrebu posebne podrške regionu zbog procesa tranzicije u kome se nalazi, kao i dubokih krvavih podela tokom devedesetih godina. S tim u vezi naglasio je da kultura i zajedničko nasleđe možda nisu bili dovoljno vidljivi u začetku integracija, ali da su tokom vremena pronašli svoje pravo mesto, budući da je kultura značajna za zajednički život, a ne za zajedničko postojanje. Podsetio je da kultura omogućava međusobno poštovanje, dijalog umesto monologa, ili čak konflikta, i omogućava različitim da žive u zajedništvu. Veruje da bi osnovni moto Evrope XXI veka trebalo da bude 'različitost u jedinstvu ili jedinstvo u različitosti', uzimajući činjenicu da različitost raste kao posledica proširenja i imigracija."

"Figel je istakao da je potrebno raditi na jedinstvu, jer jedinstvo predstavlja pokretač integracija kako Srbije tako i zemalja zapadnog Balkana, ali i ostatka Evrope. Naglasio je da integracija ne predstavlja apsorpciju i asimilaciju manjih u veću stvaranje šire zajednice. Prema komesaru Figelu, integracija predstavlja učešće, a učešće ima principe koji treba da omoguću kvalitet, što ljudi u Srbiji kao i šire u Evropi, treba da prihvate kako bi proces oblikovanja evropskih integracija bio otvoren i solidaran. Kultura bi u tom slučaju trebalo da igra centralnu ulogu. Jan Figel se slaže da obeležavanjem Dana evropske baštine građani mogu biti bliže Evropi, smatra da je neophodno osim izgradnje Evrope koja je poželjna za investitore i biznis, Evropa treba da bude poželjna i za obične ljude. Podsetio je na uvodne reči Žana Monea iz njegovih memoara u kojima kaže da se ne radi o državama, već o ljudima i da je to razlog zbog kojeg verujemo u kulturu koja nas definiše, razlikuje jednu od druge grupe i poziva nas da razumemo, govorimo

jezike i budemo zaista svesni evropske različitosti, ne kao problema, već kao bogatstva".

Mislim da smo mi gospodina Figela inspirisali na ovo pismo i mislim da je naša poruka Ministarstva kulture Beograda i Srbije u ovom trenutku jasna. Naravno, govorimo pre svega o onome što je potrebno kao razvijanje kulture u smislu povećanja civilizacijske vrednosti života.

Učestvujemo aktivno u tome da napravimo zakon o kulturi, učestvujemo aktivno u tome da povećamo budžet za kulturu, učestvujemo aktivno u tome da negujemo kulturu različitosti, učestvujemo aktivno u tome da negujemo kulturnu baštinu, sve to u nadi da činimo nešto što je lek našem narodu.

Mogao bih vam pričati o tome da je u ovom periodu ogroman broj ambasadora koji dolaze u ministarstvo najavljujući moguće sporazume u oblasti kulture, od Čilea do Japana. Mi smo se izuzetno angažovali na što energičnijoj saradnji kulture sa zemljama iz našeg bivšeg života i okruženjem. Kada pogledate gde je sada Srbija videćete da ona pripada toj zajednici. Ili ako ne pripada, gde bi ona bila? Bila bi potpuno izolovana, geografski, sa svih strana. Ja lično mislim da je to znak sveta da podržava tu našu orijentaciju, da kažem orijentaciju ove nove vlade da budemo deo Evrope i sveta.

Sve ostalo, a vi to bolje znate, su pitanja i diskusije koje zadiru u razlike koalicionih partnera, i u tome Ministarstvo kulture u ovom trenutku ne učestvuje. Učestvujemo aktivno u tome da napravimo zakon o kulturi, učestvujemo aktivno u tome da povećamo budžet za kulturu, učestvujemo aktivno u tome da negujemo kulturu različitosti, učestvujemo aktivno u tome da negujemo kulturnu baštinu, učestvujemo aktivno u tome da pokušamo da sprovedemo tu politiku kulture u medijima, sve to u nadi da činimo nešto što je lek našem narodu.

Ovim bih završio izlaganje, izvinjavam se ako sam bio preopširan, a sve mislim da sam 90% onog što sam hteo da vam kažem izostavio. Hvala vam.

Vesna Marjanović: Ja bih sada zamolila da, kao što je bilo i do sada na našim debatama, prvo saslušamo naše uvodničarke, koje imaju zadatak da podstaknu još življu diskusiju. Prvo bih zamolila Ivanu Stefanović, našu državnu sekretarku u Ministarstvu za kulturu da nam se obrati, a potom dr Milenu Šešić-Dragičević.

Ivana Stefanović: Ono što danas izgovorimo morali bismo i da realizujemo

Dobar dan dragi prijatelji. Ja ću morati da se ubacim u još jednu kožu, neću moći da govorim samo kao državni sekretar Ministarstva kulture, moram da govorim i kao svedok onog događaja koji se zbio pod istim naslovom pre dvanaest godina.

Započecu time što ću i ja kao i profesor Mićunović podsetiti na skup iz 1995. koji se takođe zvao "Kultura kao samoodbrana društva i ličnosti", sa istom ovom temom koja nas je i danas ovde okupila dvanaest godina kasnije. I listajući te tekstove sa tog skupa sakupljene u nultom broju časopisa Dijalog, kojeg još malo ko od nas ima, ali je dragocen, čovek mora da oseti nešto što je nalik na malu nelagodu, jer iako se što šta promenilo iako je rat prestao, iako su se dogodile toliko priželjkivane demokratske promene u društvu, iako je civilni sektor mnogo više prisutan na javnoj sceni, iako je medijska sfera znatno proširena i više se ne može nazvati jednomnom, iako joj opet neki drugi epiteti pristaju - ipak smo mi danas ovde da sa mnogo razloga govorimo o tome koja je uloga kulture u odnosu na društvo i da kažemo da je zapravo kultura ta koja će ili odbraniti društvo i jedinku u njemu ili ćemo svi zajedno biti izgubljeni u nekoj vrsti varvarstva, nepristojnosti, jednoj neplodnoj i pogubnoj komercijalizaciji, u stvari izgubljeni za ono što zovemo put u civilizovani svet, u evropske integracije.

Naš kulturni potencijal je vrlo ozbiljan: kreativnost, entuzijizam, pojedinačno ulaganje u znanje, izuzetan kapacitet pojedinaca, ličnosti, a pritom ne mislim samo na umetnike i stvaraocce, već i na organizatore kulturnog života. Postoji spremnost na veliki rad bez privilegija, vrlo često i bez adekvatne naknade - to bi ukratko bila nekakva slika današnjeg kulturnjaka. Ali svi ovi ljudi još uvek čekaju na ozbiljnu podršku društva. Osim možda filma, nema ozbiljnog poštovanja sredine prema stvaraocima.

Naš kulturni potencijal je vrlo ozbiljan: kreativnost, entuzijizam, pojedinačno ulaganje u znanje, izuzetan kapacitet pojedinaca, ličnosti, a pritom ne mislim samo na umetnike i stvaraocce, već i na organizatore kulturnog života. Postoji spremnost na veliki rad bez privilegija, vrlo često i bez adekvatne naknade.

Mi imamo neke izvanredne ustanove, posebno od nacionalnog značaja, sa izuzetnim programima, ali su te ustanove sada u takvom stanju da ih koliko sutra moramo zatvoriti jer nisu renovirane po više desetina godina i sada je za to poslednji trenutak. Dakle, u Beogradu više nacionalnih ustanova ne radi jer moraju u rekonstrukciju. Po bibliotekama rade posvećenici i odlični stručnjaci, ali se ispostavilo da se u bibliotekama u poslednjih nekoliko godina nakupio manjak od sedam miliona knjiga. U oblasti zaštite kulturnih dobara stručnjaci znaju da se i materijalna i nematerijalna baština mora štiti, konzervirati, čuvati, naravno uz upotrebu

savremenih tehnologija i poštujući kriterijume struke, ali ima i onih koji misle da ništa ne treba pomerati i da sve treba da ostane onako kako jeste ili još gore kako je bilo. A tu su i oni koji misle da fresku sv. Save iz Mileševe treba malo popraviti, naslikati, dodati rumenila na obrazima i, što je najgore, za takvu jednu svoju aktivnost mogu da dobiju dozvolu da to i učine.

Šta dalje reći o medijskoj sferi koja je takođe ogledalo opšte kulture i koja pored postojećeg zakona koji uređuje ovu oblast, pored radiodifuzne agencije i pored odmakle privatizacije, ta sfera je toliko neuređena da se u poslednje vreme u nekim novinama mogao čitati najveći ikad napisani intervju koji je dobijen direktno iz samice od osuđenog lica, ili šta reći o psovki koja je juče krasila jedne dnevne novine i to njihovu naslovnu stranu. To je ono što je neko neki dan nazvao modernim varvarstvom i ja se sa tom dijagnozom savršeno slažem.

Dakle, uprkos velikoj dinamici i jakog kulturnog društvenog kretanja, čitajući Dijalog iz 1995. godine mogu se na žalost videti mnoge sličnosti sa današnjom situacijom i njih je zapravo previše. Da podsetim, tu su tekstovi koji su se bavili odnosom nacionalnog i internacionalnog, jedna tema je bila o mitskoj Srbiji, jedna tema je bila o jeziku u doba društvene krize, govorilo se o kulturi bede, o vladanju starih normi i metoda rada, raspravljalo se o laganoj smrti institucija, o poslovnoj kulturi, odnosno nekulturi, o vraćanju tradicionalnim vrednostima odnosno o novokomponovanoj kulturi i vulgarizaciji kulturnog života uopšte. Ogroman broj ovih pitanja i dalje je otvoren i sve što smo imali da kažemo tada, nije izgubilo zapravo na aktuelnosti.

Ipak, nešto veoma važno je sada drugačije, i to je razlog zašto smo danas ponovo ovde i što govorimo o ovim istim pitanjima na istu temu. Pre dvanaest godina pravljen je analitički popis pojava urušavanja jedne kulturne i društvene građevine bez ikakvih instrumenata da se u tom smislu ma šta popravi ili da se na to utiče. Danas samom činjenicom da smo prošli demokratske promene i da smo sada u novim okolnostima i sa određenim instrumentima u rukama, nama se ukida prostor za opravdavanje. Ono što ovde sada izgovorimo morali bismo i da realizujemo. Ako smo tada govorili šta moramo da uradimo, sada nemamo pravo ni izgovor da to i ne uradimo ili da to bar ne pokušamo, a to naravno neće biti lako i to nam je svima više nego jasno.

Inercija nepovoljnog kursa kretanja u kulturi je zapravo nastavljena, kao loš vozač mi stalno idemo tako što dajemo gas pa onda naglo zakočimo ili čak krenemo unazad. U tim kočenjima pomaže agresivan konzervativizam čiji se jedan deo nalazi i u krilu crkve, pomaže i te kako postojeća ksenofobija i strah od različitosti, pomaže čak i nepoverenje u nove tehnologije.

Inercija nepovoljnog kursa kretanja u kulturi je zapravo nastavljena, kao loš vozač mi stalno idemo tako što dajemo gas pa onda naglo zakočimo ili čak krenemo unazad. U tim kočenjima pomaže agresivan konzervativizam čiji se jedan deo nalazi i u krilu crkve, pomaže i te kako postojeća ksenofobija i strah od različitosti, pomaže čak i nepoverenje u nove tehnologije. Tu je i stalno podgrevani strah od Evrope i sveta, pomaže i prilično rašireni konformizam nas samih i nedovoljno uvažavanje ili čak omalovažavanje stručnosti. U tom kočenju pomaže i jedna vrsta teške estradizacije koja je u priličnoj meri zahvatila veliki deo našega društva, a koja je posledica opšteg urušavanja sistema vrednosti. Jednom rečju, to kočenje je u stvari neprekidni strah od odlučnog i reformskog kretanja napred.

Svoju intervenciju sa skupa pre dvanaest godina sam završila ovim rečima koje na žalost i sad moram da ponovim: Sve što je rečeno, rečeno je iz straha da onda kada reintegracija sa drugima počne, a što će se jednom, kad tad, ipak morati desiti, nećemo biti u stanju da razumemo kulturni kôd ostalog sveta, svet će nas ostaviti za leđima.

Ipak, pre nego što krenem na ma šta drugo, prvo ovde moram da iznesem još jednu činjenicu bez koje bi dalji dijalog i razgovor čini mi se bio nepotpun. Na polovini godine, a posle onog tzv. tehničkog rada vlade, tehničkog trošenja i namenjivanja sredstava, donet je takav budžet u kome je, to kažu oni koji bolje znaju nego ja, kulturi namenjen najmanji procenat budžetskih sredstava u periodu od više decenija unatrag. Ono što bi pokazala komparativna analiza sa drugim državama, počevši od onih iz našeg okruženja, verujem da bi bilo krajnje zabrinjavajuće. U tom smislu ponavljam ono što sam i do sada više puta rekla: za nas u Ministarstvu kulture 2007. godina faktički ne postoji.

Kulturi je namenjen najmanji procenat budžetskih sredstava u periodu od više decenija unatrag. Za nas u Ministarstvu kulture 2007. godina faktički ne postoji.

Još jedna napomena: Ministarstvo kulture je do sada bilo više puta prozivano da se javno izjasni oko toga da li zauzima stav diskontinuiteta sa svojim prethodnim sazivom, po metodama rada, po sistematskom nastupu, arbitrarnom načinu mišljenja i principu diskrecionog prava po kome se favorizuje jedan stil i jedan lični ukus, samim tim i lična volja, po odnosu profesionalnog znanja i poštovanju struke kao takve, po osećanju odgovornosti i preuzimanju ponekad i rizičnih oblika onog što se zove mešanje u svoj posao. Ja mogu odgovorno ovde da kažem da se ovo ministarstvo ili bar ja lično u njemu ne smatram kontinuitetom sa prethodnim. Promene će, međutim, moći da budu primećene tek od 2008. godine i to ako posledice svega onoga što sada radimo i pripremamo budu vidljive kroz budžet. Tek tada ćemo moći da govorimo o idejama i stavovima koje ovde hoćemo da branimo.

Zato se sada vraćam na obaveze i zapravo kako stići do rezultata. Mi smo sada u institucijama, jedna od njih je i Ministarstvo kulture. Uvek sam želela da govorim o onom što smo zamislili, uradili, predložili i sada ovde pred vama izlažemo konkretne i formulisane ideje kako bi se ova ideja, ova definicija ili ova dijagnoza, kako hoćete, popravila ili promenila. Kao prvo, mi moramo uspostaviti sistem, za njega nam je potrebno malo vremena, ali i instrumenti za njegovo sprovođenje. Zato nam je pre svega bilo potrebno da u okviru samog ministarstva stvorimo prioritete kulturne politike koje ćemo doneti, a zatim sprovođiti. Taj dokument je u završnoj fazi sređivanja i uskoro će biti javan, ali ja ću ipak zamoliti kasnije koleginicu Milenu Dragičević da vas sa osnovnim postulatima tog dokumenta upozna.

Element kojim se rukovodimo i koji želimo da promovišemo jeste princip demokratičnosti. Mi se oslanjamo na struku i na stručnu javnost i u tom smislu počeli smo da osnivamo strateške radne grupe.

Druga veoma važna stvar, element kojim se rukovodimo i koji želimo da promovišemo jeste

princip demokratičnosti. Mi se oslanjamo na struku i na stručnu javnost i u tom smislu počeli smo da osnivamo strateške radne grupe. Do sada od planiranih deset formirali smo dve i to po izvesnom prioritetu - jedna je radna grupa za decentralizaciju, a druga radna grupa za digitalizaciju. Želimo da pitamo struku i da znanje i struka budu ti koji trasiraju naš put, a mi ih u tome pratimo i obezbeđujemo u njihovoj ideji.

Treća i najvažnija stvar je donošenje sistemskog zakona u kulturi. Nacrt zakona je tu, nalazi se na ovom stolu, može se naći i na našem sajtu i mi smo u poslednja dva meseca ozbiljno na tome radili. Naime radili smo na tekstu zakona u koji su u stvari unete veoma ozbiljne promene u odnosu na onaj nacrt koji je postojao 2003. godine, a te promene su morale da nastupe zbog toga što je zakon morao da bude usklađen sa vremenom, okolnostima, i nekim novim iskustvima do kojih smo sada došli.

Evo nekih osnovnih karakteristika tog zakona, odnosno nacrt zakona: on planira donošenje četvorogodišnjeg kulturnog razvoja koji na predlog vlade treba da donese Narodna skupština. To je jedna važna stepenica koju treba da pređemo kako bismo kulturu improvizacije u stvari počeli da pretvaramo u kulturu namere i plana i cilja. Druge ključne reči ovog zakona su sprečavanje cenzure, na ovo se naravno odnose svi vidovi stvaralaštva i sledeće rečenice kao što su slobode stvaralaštva, izražavanja i delovanja. I ideja demokratičnosti kulture je našla svoje mesto u nacrtu, jer zajedno sa decentralizacijom kulture stvara se prostor za ono što svi znamo da nam je apsolutno neophodno, a to je podizanje opšteg nivoa kulture u Srbiji.

Zakon se zatim ozbiljno bavi i širenjem srpske kulture na strano tržište, ali i afirmacijom kulture nacionalnih manjina koje žive u Srbiji. Time se podstiče međunarodna saradnja, ali se predviđa i visok stepen zaštite kulturnih dobara srpskog naroda van Srbije. Zakon pruža veće šanse mladim talentima, podstiče sponzorstvo i mecenarstvo, daje prostor za stvaralaštvo osobama sa invaliditetom. Sve ćete, naravno, videti u samom zakonu.

Još nešto, ovaj zakon predviđa jednu veoma važnu stvar, a to je obrazovanje nacionalnog saveta za kulturu, kao jednog nezavisnog, stručnog, savetodavnog tela sa velikim i važnim ovlašćenjima.

Ja ću sada prepustiti kolegici Šešić i drugima da govore o samom zakonu i kulturi. Ono što bih htela još da vam kažem je da nam posle ovoga do čega smo posle četiri meseca u kancelariji došli sledi vrlo ozbiljno bavljenje i pisanje kulturne politike, teksta koji mora da bude stručno rađen, dugo rađen, koji treba da predstavlja naš plan za dugu i ozbiljnu budućnost. Hvala vam, za sada toliko.

Vojislav Brajović: Oprostite, ja moram da pođem na otvaranje jedne značajne izložbe u Arhivu Srbije i Crne Gore. Nije toliko značajno da je ja otvorim, ima tu mnogih koji bi bili zaslužni da to otvore, ali želim da vas i ovom prilikom upoznam da je to ustanova bivše države i smatramo da to treba da ostane pri Ministarstvu kulture kao vrlo značajan, istina jedan mrtav arhiv, ali veoma značajan za kulturnu baštinu Srbije. Zato upravo koristim tu priliku otvaranja izložbe da kažem da je to nešto što smatramo da će i ostati u resoru Ministarstva kulture. Ja vam se zahvaljujem i

oproстите što moram da odem.

Milena Šešić-Dragićević: Zadatak je politika podizanja participacije i učestvovanja u kulturi na celoj teritoriji Srbije

Ne znam odakle da počnem, ali mi se čini da je ključna rečenica koju je izgovorila Ivana Stefanović, a to je donošenje dugoročne strategije kulturnog razvoja koju će doneti Savet za kulturu kada bude formiran po novom zakonu koji će morati da usvoji Parlament.

Međutim, ono što sam ja želela da naglasim jeste da se ta kulturna politika i strategija kulturnog razvoja mogu doneti tehnicistički. Može se napraviti i angažovati grupa stručnjaka, ona može definisati prioritete, ciljeve, može definisati i nove instrumente kulturne politike. Uostalom i ja sam bila na poziv nekoliko zemalja učesnik u tako donetim tzv. profesionalno donetim planovima kulturnog razvoja, npr. latvinskom ili letonskom planu, ne znam šta bi bilo pravilnije na srpskom da kažemo Latvija ili Letonija, svejedno.

U svakom slučaju meni se čini da bi cilj ovog ministarstva bio da se strategija kulturnog razvoja donese na jedan drugačiji način, a to znači podjednako u jednoj sinergiji sva tri sektora i javnog i civilnog, ali i privatnog sektora u kulturi. Znači da podjednako učešće imaju i profesionalna i obrazovana administracija u kulturi, ali i stručnjaci koji rade u javnom sektoru i posebno oni koji rade u civilnom sektoru.

Strategija kulturnog razvoja treba da se donese u jednoj sinergiji sva tri sektora i javnog i civilnog, ali i privatnog sektora u kulturi.

Ovoga puta ja bih za razliku od onoga o čemu me je najveći broj vas i slušalo, jer najčešće govorim o menadžmentu u kulturi, o promeni institucionalnog sistema dakle, ja bih sada u skladu sa temom ovog skupa promenila akcenat svoga izlaganja i rekla bih sledeće: Ivana je rekla da mi hoćemo da pokrenemo desetak radnih grupa, dve su već pokrenute - za decentralizaciju i digitalizaciju.

Ja bih sad stavila akcenat na dve koje na prvi pogled deluju malo teoretski, a možda malo i neubedljivo, a koji mi se čine ključnim za promenu kulturnih obrazaca i kulturnih modela i to radne grupe koje će delovati na tome da se stvori kulturna politika zasnovana na istraživanjima, na nauci i na teoriji. U tom smislu značajnu pomoć očekujemo i od Zavoda za proučavanje

kulturnog razvitka i od fakulteta i instituta koji se već uveliko bave naučnim radom, ali taj rad leži na policama, od javnog sektora i od civilnog društva koje se takođe u mnogim domenima bavi i istraživanjima, ali, kažem, to nekako stoji po strani u svakom sektoru za sebe i ne dolazi u žižu pažnje javnosti.

Koja su to dva elementa koja mi se čine ključnim ili te dve ključne radne grupe koje bi trebalo vrlo brzo da počnu da rade? Jedna grupa je ona koju bismo trebali nazvati Radna grupa za kulturu sećanja. Nedavno je izašla i knjiga Todora Kuljića koja se zove Kultura sećanja. Ovde prisutna Drinka Gojković se godinama bavi aktivistički nečim što inače naše javne kulturne politike žele da zaborave i sklanjaju u stranu. Postoji i Arhiv grada koji čini da se na jedan potpuno novi način obeleži ili očuva istorija ili očuva kolektivno pamćenje, ne više kao službeno oficijelno pamćenje, kao pamćenje koje služi nekim drugim političkim svrhama.

Danas je tu i jedan privatni izdavač, zato i hoću da kažem zašto je jako važno da se sva tri sektora, i civilni i privatni koji je pokrenuo verovatno nešto što je bila dužnost Akademije nauka da pokrene, a to je istraživanje privatnog života, znači civilnog pamćenja, dakle privatnog pamćenja u Srbiji tokom istorije.

Čini mi se da je preduslov promene kulturnog obrasca jedan drugačiji odnos prema tzv. politici sećanja, kulturi sećanja, politici pamćenja, razvoj jedne kritičke kulture u kojoj službeno pamćenje neće biti u svrsi političke promocije, ni vlada ni političkih partija

Čini mi se da je preduslov promene kulturnog obrasca jedan drugačiji odnos prema tzv. politici sećanja, kulturi sećanja, politici pamćenja, razvoj jedne kritičke kulture u kojoj službeno pamćenje neće biti u svrsi političke promocije, ni vlada ni političkih partija, a posebno ne u građenju nekih manipulativnih elemenata, gde ćemo moći da celokupan doprinos, čak i umetničke scene koji danas ostaje skrajnut, nevidljiv i neuključen u procese, hajde sad da kažem kulturnog, kolektivnog sećanja, da ga integrišemo u ono što jeste kulturna ponuda.

Navešću samo nekoliko primera predstave Dah teatra, posvećen je sećanju na Srebrenicu ili čak predstava koje se dešavaju u našim pozorištima, u javnom sektoru, poput predstave Banat u JDP-u. Znači jedan novi odnos prema tome čini mi se preliminarnim ili prethodnim da bismo mogli na drugačiji način pozicionirati smisao i značaj kulture upravo kao samoodbrane društva, samoodbrane od svih onih manipulativnih zla kojih je prethodnih godina bilo kroz kulturu i u kulturu sistemski ubacivano.

Kulturni programi namenjeni deci, sinergija između Ministarstva prosvete i Ministarstva kulture ne postoji. U poslednjih dvadeset godina mi nemamo ni jedan zajednički projekat na kome rade Ministarstvo prosvete i Ministarstvo kulture.

Druga radna grupa vam može na prvi pogled takođe delovati periferno, ali ja je smatram ključnom. To je radna grupa koja bi se bavila kulturom za decu i dečjom kulturom. Kulturni programi namenjeni deci, sinergija između Ministarstva prosvete i Ministarstva kulture ne postoji. U poslednjih dvadeset godina mi nemamo ni jedan zajednički projekat na kome rade

Ministarstvo prosvete i Ministarstvo kulture. Vrlo često smo na ovim skupovima govorili da ne postoji dramsko, filmsko i ne znam kakvo obrazovanje u osnovnoj školi. Meni se čini da je problem daleko dublji, da ne postoji ni jedna vrsta dijaloga o tome šta je kultura koja se nudi đacima, od predškolskog uzrasta pa do univerziteta. Da li je to i kakva je nacionalna kultura? Nacionalna kultura shvaćena kao srbovanje u najužem smislu reči ili nacionalna kultura koja otvara vidike prema akulturacionim procesima koji su i doprineli kreiranju srpske kulture onakve, ili kulture u Srbiji onakve kakva je ona danas, znači kao razvijena kultura raznolikosti, dakle kao kultura koja sama u sebi slavi diverzitet. Da li će to i našim đacima u srednjoj i osnovnoj školi biti jasno ili će papagajski ponavljati određene naučene stranice iz lektire i pri tome zatvarati horizonte razumevanja drugog, razumevanja drugih kultura pa čak i onih koje su bile od ključnog doprinosa za razvoj naše kulture.

Javni sektor se do sada često ograničavao na samozadovoljstvo u sopstvenoj produkciji, na zadovoljstvu dela vrhunske estetske vrednosti, a da pri nemamo ni edukativne programe, ni programe decentralizacije, ni programe eksperimenta.

Da bi se sve ovo o čemu govorim, što su samo neki od elemenata budućeg programa Ministarstva kulture, moglo da ostvari, potrebno je čini mi se nekoliko stvari. Pre svega jedna vizija šta želimo, čemu stremimo i šta hoćemo da dostignemo, potrebna je jedna ogromna energija koju moramo da uložimo svi zajedno. Kada kažem svi zajedno, naravno da se podrazumeva da će administrativni aparat Ministarstva kulture i odgovarajuća lica koja imaju trenutno funkcije podneti lavovski deo posla, a isto tako mislim i na energiju javnog sektora koja se do sada često ograničavao na samozadovoljstvo u sopstvenoj produkciji, na zadovoljstvu dela vrhunske estetske vrednosti, recimo vrhunskih pozorišnih predstava, a da pri tom ni jedno naše pozorište nema ni edukativne programe, ni programe decentralizacije, ni programe eksperimenta čime bi se suštinski integrisali u kulturnu matricu i kulturni život zemlje. To isto važi i za muzeje i sve druge ustanove kulture.

Naravno, i energija civilnog sektora koja je vrlo često bivala ignorisana ili i odbacivana ili tek retorički prihvatana. Navešću jedan primer koji nam je svima jako značajan. Sva ministarstva kulture su govorila da im je kulturno nasleđe jedan od prioriteta, očuvanje kulturnog nasleđa. Civilni sektor se bori već 15 godina za očuvanje postindustrijskog kulturnog nasleđa, taj glas se čuje, ali u stvari nikada nije do kraja saslušan i gotovo da možemo reći, evo i poslednja konferencija koja je održana tek pre nekoliko dana na temu revitalizacije industrijskog kulturnog nasleđa, i dalje je ostala prostor delovanja civilnog društva, a bez dijaloga sa javnim sektorom kako se sada te ideje mogu i operacionalizovati.

Civilni sektor se bori već 15 godina za očuvanje postindustrijskog kulturnog nasleđa, taj glas se čuje, ali u stvari nikada nije do kraja saslušan.

Ono što ja vidim kao prvi strateški zadatak Ministarstva kulture danas i ovde je da izgradi permanentne radne platforme, ne debatne platforme - ovo je jedna debatna platforma, koju civilno društvo gura, podstiče, itd. - već radne platforme na kojima će se ideje i umeće, znanja i profesionalizam svih sektora sučeljavati.

I tu dolazimo do treće ključne reči koja mi se čini izuzetno značajnom, a to je reč odgovornost. Odgovornost sva tri sektora u onome u čemu su najbolji ili u onome u čemu mogu najviše da pruže razvoj kulture.

Kulturna politika mora biti zasnovana na činjenicama.

Pored ovoga napomenula sam da kulturna politika mora biti zasnovana na činjenicama. Mnoga istraživanja koja se rade su istraživanja kojima se bavi nauka koja mi debatujemo u naučnim krugovima, kao što su svojevremeno antropološka istraživanja vezana za srpsku kulturu Zage Golubović ili poslednje objavljeno istraživanje Predraga Cvetičanina o kulturnim potrebama stanovnika Srbije. Čini mi se da su ta istraživanja ključ na kojima treba da razvijamo i politiku decentralizacije i politiku razvoja kulture za decu, dečiju kulturu i politiku integrativnih politika koja će se vezati za saradnju sa sektorom obrazovanja, sa sektorom nauke.

Ako se samo zavaravamo imajući u vidu sliku punih pozorišta u Beogradu, imajući u vidu sliku festivalske produkcije za koju postoji i odjek u svetu, BEMUSA, BELEFA, možemo prosto zanemariti činjenicu da u svemu tome što sam nabrojala učestvuje tek 1% stanovnika Srbije.

Jer ako ne pođemo od toga šta su u ovom trenutku realne kulturne potrebe građana Srbije, ako se samo zavaravamo imajući u vidu sliku punih pozorišta u Beogradu, imajući u vidu sliku festivalske produkcije za koju postoji i odjek u svetu, BEMUSA, BELEFA, možemo prosto zanemariti činjenicu da u svemu tome što sam nabrojala učestvuje tek 1% stanovnika Srbije, a da budem sasvim iskrena možda i manje jer se publika velikih manifestacija preklapa. Politika podizanja participacije i učestvovanja u kulturi na celoj teritoriji Srbije, znači jedna decentralizovana kulturna politika svakako jeste zadatak.

I sada dolazimo do prioriteta kulturne politike Srbije, onako kako su za sada kao nacrt definisane unutar Ministarstva kulture i danas prvi put izlaze na početak serije javnih rasprava kojima će biti precizirane dublje, promišljenje i možda još više i bolje fokusirane u skladu sa ocenom i drugih sektora o tome šta su najznačajniji i najveći prioriteti. Jer ako se o prioritetima uspostavi neka vrsta društvenog konsenzusa, onda će svi akteri kulturnog razvoja na tim prioritetima istinski raditi. Inače, ako se prioriteti donesu unutar samog Ministarstva kulture onda oni ostaju obaveza samoga Ministarstva, a to znači sa jednim relativno skromnim budžetom i vrlo je skromna mogućnost istinske realizacije i implementacije tih prioriteta.

Dakle prioriteti kulturnog razvoja oko koga se uspostavlja društveni konsenzus bi trebalo podjednako da obavezuju i institucije javnog sektora i univerzitete i fakultete, ali i osnovne škole, od seoskih pa do srednjih škola koje su u mnogim centrima. Recimo u Dimitrovgradu nesumnjivo je da je gimnazija žarište kulture ili u Valjevu, itd. Dakle tako uspostavljeni prioriteti obavezuju veliki broj aktera u kulturi.

Smatram da su postulati kulturne politike onako kako su postavljeni nesporni do te mere da se oni samo mogu proširivati, dakle sloboda kulturnog stvaralaštva. Sigurno nije Ministarstvo to

koje će definisati prostore slobode, već prostore slobode definiše umetnički sektor sam. Ravnopravnost svih kultura na teritoriji Srbije mislim da je značajna stavka i mi često mislimo da je to nešto što je ostvareno, ali nije.

U tekstu koji sam napisala za ovaj časopis Dijalog pre dvanaest godina ima jedna fusnota koja kaže sledeće: "Ako je Englesku na Venecijanskom bijenalu mogao da predstavlja imigrant Kapur, da li bi mogli da zamislimo da nas nekada negde na inicijativu Ministarstva kulture predstavlja neko sa nesrpskim imenom i prezimenom, makar u teoriji?". To sam postavila kao pitanje pa dobijam odgovor: pa može evo Benka, slovačko pozorište nastupa širom sveta. Da, ali po ličnom pozivu koje slovačko pozorište kao takvo i Miroslav Benka dobijaju i doživljavaju. Mislim da još uvek ravnopravnost svih kultura na teritoriji Srbije ne postoji.

Jeste naš postulat definitivno ravnopravnost svih kultura na teritoriji Srbije, ali nemojmo se zavaravati da je ravnopravnost istinski ostvarena. Za tu ravnopravnost još uvek treba mnogo toga učiniti.

Interesantno, i želim da iskoristim priliku da kažem još nešto: Venecijansko bijenale je u toku. Svuda ćete pročitati da na Venecijanskom bijenalu učestvuju dva srpska umetnika, Mrđan Bajić u paviljonu Srbije i Zoran Naskovski u centralnom paviljonu. Postoji još jedan umetnik koji nastupa na Venecijanskom bijenalu - njegovo ime je Dušan Ristić i nastupa u prvom romskom paviljonu ikada na Venecijanskom bijenalu. Ja mislim da nam to služi na čast i mislim da bi to trebalo da kulturna javnost izvesti, da novinari izveste i da se u krajnjoj liniji, da čovek koji je odrastao u Valjevu, diplomirao na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu, a danas doduše živi u San Francisku, ipak ugradi u kulturno pamćenje ove sredine koja ga je izgradila. Znači, jeste naš postulat definitivno ravnopravnost svih kultura na teritoriji Srbije, ali nemojmo se zavaravati da je ravnopravnost istinski ostvarena. Za tu ravnopravnost još uvek treba mnogo toga učiniti.

Podrška razvoju umetničkog kvaliteta, usklađenost kulturnog i medijskog sistema sa standardima Evrope, uspostavljanje modernog, efikasnog, racionalnog i kreativnog sistema upravljanja u kulturi i javnost delovanja u kulturi, to su dakle ti postulati o kojima mislim da se ne mora mnogo debatovati, a kojima se sigurno može još po nešto dodati.

Ako se ne uspostave standardi delovanja u kulturnoj politici i sistemsko delovanje, onda će svaka promena vlada i ministarstva stvari vraćati na početak.

Ono što jeste najbitnije jeste šta su ciljevi delovanja u kulturi i da li su ti ciljevi raspoređeni po redosledu prioriteta kako kulturna javnost to oseća. Mi smo stavili, postoji i neki opšti konsenzus, Ivana Stefanović je to i napomenula, da je uspostavljanje standarda u kulturnoj politici i razvoj kulturnog sistema apsolutni prioritet. Ja bih ovo podržala jer mislim da, ako se ne uspostave standardi delovanja u kulturnoj politici i sistemsko delovanje, onda će svaka promena vlada i ministarstva stvari vraćati na početak. Znači hajde jedanput da jedno ministarstvo neke stvari pokuša da sistemski reši, pa da sledeći put kada dođu neki novi ministri iz potpuno drugačijih partija i drugačijih ideoloških opcija, sistem bude do te mere precizno i čvrsto uspostavljen i u njemu dat značaj profesionalcima, ekspertima i ekspertskom delovanju,

profesionalnim udruženjima, itd, da ga volja ministra i njegovi lični ukusi i shvatanja neće moći tako lako lomiti.

Drugi cilj je modernizacija i unapređenje rada ustanova kulture, dakle vrlo banalno rečeno uvođenje menadžmenta, marketinga, itd. Treći je očuvanje kulturnog nasleđa i njegovo uključivanje u savremene svetske kulturne tokove. Ovo je opšte rečeno, ali podrazumeva uključivanje i materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa. Mi za sada čak nemamo ni jednu instituciju koja se svesno, namenski i ciljano bavi očuvanjem nematerijalnog kulturnog nasleđa. Time se bavi ko hoće, kako hoće i u meri u kojoj sam misli da treba. Četvrto, stvaranje uslova za razvoj stvaralaštva u svim granama umetnosti. Peto, podizanje nivoa učešća građana u svim kulturnim aktivnostima i ravnomeran kulturni razvoj na celoj teritoriji Republike, pitanje decentralizacije i participacije u kulturi.

Danas se više ne govori o dostupnosti nego o proaktivnim i inkluzivnim kulturnim politikama.

Danas se u svetskoj kulturnoj politici često upotrebljava reč, ranije je bilo "dostupnost kulturnih dobara", danas se više ne govori o dostupnosti nego o proaktivnim i inkluzivnim kulturnim politikama jer se pokazalo da nije dovoljno da nešto bude dostupno, i dalje je potrebno učiniti korak više da bi se ta dostupnost realizovala od strane različitih marginalnih, nepriviligovanih grupa građana. Aktivno učešće umetnika i savremenog umetničkog stvaralaštva u međunarodnim kulturnim tokovima, i sedmi cilj je podizanje kvaliteta medijske produkcije, podsticanje razvoja samoregulacije i prilagođavanje evropskim standardima.

Ovo su ciljevi, unutar svakog ovog cilja izabrana su tri ili četiri prioriteta kojim se namerava da se taj cilj postigne, a zatim sledeći korak, i ove javne rasprave bi tome trebale da posluže, da se pronađu i adekvatni instrumenti kojima će se ti ciljevi postizati. Teško se može nešto staviti u plan i reći mi to želimo da postignemo, ako ne predvidimo vrlo precizne instrumente i mere. Recimo, ako smo rekli da nam je strateški prioritet uspostavljanje standarda u kulturnoj politici i razvoj kulturnog sistema, pa unutar toga imamo četiri-pet prioriteta, pa je jedan od njih podrška istraživanjima kulture na činjenicama zasnovanoj kulturnoj politici i menadžmentu, a ako vidimo da na prethodnom konkursu i ministarstva kulture i grada ni jedno istraživanje u domenu kulture nije dobilo ni dinara, nego je odbačeno sa rečima da prosto tome nije mesto ili da nisu bila predviđena sredstva za istraživanja, onda je jasno da nešto nije u redu. Znači ako nemamo ni u Ministarstvu nauke podržano jedno empirijsko istraživanje kulturne situacije, onda je jasno da nešto duboko nije u redu i da treba naći instrument.

U Sloveniji imaju jedan mali vrlo jednostavan i precizan instrument. Svako ministarstvo kulture dužno je da 0,0 itd, procenta svog budžeta da primenjenim istraživanjima kulture kojima će se baviti i rukovoditi Ministarstvo nauke. Znači sva ministarstva će odvojiti jedan mali svoj deo budžeta za primenjena istraživanja u svom domenu, reći će šta ih zanima, a Ministarstvo nauke će napraviti javni konkurs i izabrati da li će to biti naučni institut, državni ili NVO, koji će to istraživanje realizovati u skladu sa najboljom ponudom.

Ovde malo preterujem sa detaljima, ali hoću samo da kažem da je ono što nas čeka strahovito

veliki posao, da ovom spisku prioriteta damo realnost tako što ćemo ga razraditi i definisati nečim što bi bio akcioni plan.

Podsticaj intersektorskom delu takođe deluje vrlo banalno i vrlo uopšteno, da hoćemo da podstičemo veze između biznisa i kulture, ali ne želimo da biznis upravlja kulturom nego hoćemo da kažemo: evo govori se puno o braunfeld investicijama, dakle hoćemo i mi da se pitamo da li je i kako privatizovan pamučni kombinat ili bilo šta drugo, na koji će način ti veliki industrijski objekti biti privatizovani, da li će neki njihovi segmenti koji su i imali kulturološke dimenzije, da ne zaboravimo Sartid je imao i muzej i velike likovne kolekcije. Kultura se nije pitala, kao se ni sada ne pita u procesu privatizacije Bora, a da ne zaboravimo i Bor takođe na osnovu svojih dugogodišnjih vajarских kolonija raspolaže i ogromnim kulturnim kapitalom u vidu spomenika kulture, međutim kultura se vrlo malo o svemu tome pita.

Podrška projektima uključivanja materijalnog i nematerijalnog nasleđa u savremene kulturne procese lako je izreći, ali je vrlo teško pitanje kako to ostvariti a da se ne komercijalizuje kulturna baština, da se ne banalizuje.

Naš kolega Mileta Prodanović je imao izvrsnu izložbu koja je zahtevala kulturološku eksplikaciju "Beli anđeo", na čemu je sve komercijalizovan, eksploatisan, zloupotrebljen. To je tema koja je izuzetno značajna. Artefakti našeg kulturnog nasleđa moraju da postoje u sadašnjosti, inače su izgubljeni, ali kako oni da postoje u sadašnjosti, na koji način savremena umetnost treba da ih reinterpreтира ili na koji način savremeni biznis ne sme da ih zloupotrebi, jeste svakako pitanje na koje ne treba Ministarstvo kulture da daje odgovor, već treba struka, znači kultura da daje odgovore, tako što će ministarstvo stvoriti uslove kao što sam napomenula za radne stolove, za radne grupe, za analize, za istraživanja kojima će sve zloupotrebe, manipulacije, itd, moći da budu dostupne kulturnoj javnosti.

Mnogo se govorilo o tome, o podršci ili o jednom od strateških prioriteta kakav je svakako jačanje i međunarodne kulturne saradnje i uključivanje u međunarodne kulturne tokove. Vrlo često to umetnici vide kao obezbeđenje sredstava za putovanja, gostovanja. Međutim, meni se čini da se ovde radi o sledećem: o obavezi svih aktera u kulturi da kroz partnerske koprodukcione mrežne projekte sami rade na internacionalizaciji svog rada, umetničkih proizvoda, da shvate kao obavezu stvaranje međunarodnih umetničkih, kulturnih projekata, obavezu umrežavanja, a da naravno onda Ministarstvo ima obavezu da takvoj vrsti projekata pruži odgovarajuću finasijsku podršku i pomoć.

To znači da projekat koji dobije sredstva EU, može da ima zagarantovani minimum Ministarstva kulture, ali ne može svaka izložba koju neko zamisli da organizuje u Singapuru, Hong Kongu, preko prijatelja, rođaka i ne znam preko koga i čega, može da računa na ovu vrstu podrške. Ne, već selektovani programi koji dobijaju značajnu podršku od značajnih međunarodnih institucija, organizacija i mreža, takvu podršku moraju da dobiju i da to ne sme da se postavi kao pitanje.

Uvođenje sistemskog, strateškog delovanja i evaluativnog u kulturi na svim nivoima, podrška razvoju novih organizacionih formi kako u domenu kulturnih industrija tako i u domenu onoga što

je značajno za nacionalnu kulturu, stvaranje nacionalnog centra za knjigu, nacionalnog centra za muziku.

U ovih pedesetak prioriteta ima toliko toga što bih morala reći i istaći, tako da ja bih još samo ovako rekla: krupni, strateški prioriteti jesu - prva grupa, znači uvođenje strateškog planiranja i evaluacije kao obaveze svih aktera u kulturi, znači ako Ministarstvo kulture to bude tražilo na primer od ustanova kulture poput Narodnog pozorišta ono to mora tražiti i od samoga sebe. Znači ako tražimo od pozorišta strateški plan i mi moramo imati strateški plan. Ako tražimo od Narodnog muzeja evaluaciju i Ministarstvo kulture mora biti u stanju da napravi svoju evaluaciju, a ne samo izveštaj ili raport. Znači uvođenje sistemskog, strateškog delovanja i evaluativnog u kulturi na svim nivoima, znači podrška razvoju novih organizacionih formi kako u domenu kuturnih industrija tako i u domenu onoga što je značajno za nacionalnu kulturu, znači stvaranje nacionalnog centra za knjigu, nacionalnog centra za muziku.

Druga grupacija strateških ciljeva odnosi se na uslove koji će to omogućiti, to znači razvoj permanentne edukacije, razvoj istraživanja, menadžmenta, marketinga, razvoj publike. Treća grupa prioriteta vezana je za nasleđe, o tome sam govorila, četvrta je vezana za podsticaj savremenom umetničkom stvaralaštvu kroz stvaranje pre svega jasnih, transparentnih kriterijuma i mera za ocenu stvaralaštva, tj. predloga umetničkih projekata. Peto je grupa prioriteta namenjena decentralizaciji, razvoju participacije manjinskih grupa, šesta je vezana za međunarodnu saradnju, a sedma za medije, digitalizaciju i prosto širenje nečega što bismo mogli zvati širenjem medijske kulture i medijskom pismenošću.

Povodom svega ovoga bi se moglo jako puno govoriti, ali pre svega mislim da treba da ostavimo prostora i vama i da pre svega čujemo i vas. Hvala.

Zoran Živković: Srpski pisci su ostavljeni na cedilu

Ja sam pisac umetničke proze, kažem to kako bih odmah uklonio svaki nesporazum. U to se lako možete uveriti ako pročitate bilo koju od mojih šesnaest knjiga i ako pogledate koji me izdavači objavljuju u svetu.

Ovo je veoma važno da kažem na početku, kao što je i veoma važno da kažem, kako bih opravdao svoju pozvanost da istupim ovde, da sam jedan od najprevođenijih srpskih pisaca i ne samo u ovom vremenu nego što se kaže i šire. Iako imam teskobu to da govorim, čovek prosto smatra neukusnim da vaspitan čovek lepo govori o sebi, to su prosto činjenice koje govorim da

bih opravdao pozvanost i ono što ću reći.

Jednom zgodnom podudarnošću kakvih ima u životu u današnjim Novostima, odnosno u kulturnom dodatku, izašao je jedan tekst pod naslovom "Živeti od pisanja", i on upravo govori o onome o čemu sam ja mislio da ovde kažem nekoliko reči, pa budući da je sveden i da ću tako najmanje uzeti vašeg vremena, ja ću uzeti slobodu da vam ga pročitam. Nema mesta panici, sasvim je sveden, videćete, i mislim da je dosta zanimljiv.

Ono što bi još samo trebalo reći pre nego što pročitam tekst, iako se dičim što spadam u umerene i uljudne osobe, ovaj tekst ima meni nesvojstvenu blagu zaoštrenost. Ali mislim da je ono što sam morao da kažem trebalo reći u malčice višem registru, jer bi se bez toga u nekom mekšem jeziku izgubilo ono što je poenta ovog teksta. U redakciji Novosti su došli na ideju da tekstu daju naslov "Živeti od pisanja", a ja sam bio radije za to da daju naslov "Umreti od pisanja". Njima je to izgledalo malo morbidno, oni valjda imaju dužnost da zašтите javnost od morbidnih istupa:

"U Srbiji danas doslovno nema nijednog profesionalnog pisca u smislu da živi samo od pisanja. Postoje doduše autori koji se diče veoma visokim tiražima, oni im navodno omogućavaju da se ne bave ničim drugim osim pisanjem, no to se ne računa. Tu je posredi bez izuzetka tzv. trivijalna književnost. Pisci umetničke proze suočavaju se sa ponižavajuće niskim honorarima domaćih izdavača, od tog novca ne može se ni preživeti, a kamoli živeti. Ako je 500 evra sve što se jednom književniku od izvesnog međunarodnog ugleda nudi za knjigu koju je pisao punih osam meseci, nemajući pri tom vremena da se bavi ničim drugim, onda je jasno o kakvoj je nesrazmeri reč. Kako opstati sa 65 evra mesečno? Savremeni srpski prozaista upućen je neizbežno na to da se osim pisanjem bavi još nekim zanimanjem koje će mu povećati prihode bar do iznosa nužnog za puki opstanak. Mogao bi da bude recimo vozač u GSP-u, opuštено vozi autobus od 7 do 15, vrati se kući, ruča, obavi niz svakodnevnih poslova, malo se druži sa prijateljima i gleda TV, pa onda pred spavanje napiše "Rat i mir"."

Ništa lakše, ali ne treba za ovakvo stanje optuživati izdavače, oni su posledica, ne uzrok opštih okolnosti. To su, da sasvim banalizujem stvari, trgovci hartijom. Kupe jeftino praznu hartiju, na nju nanesu neki slovni dezen u vidu teksta, sasvim je nevažno kakav, najvećem broju izdavača ne pada ni na kraj pameti da nešto pročita, pa onda tako dezeniranu hartiju prodaju po znatno višoj ceni i ostvare zaradu do koje im je jedino stalo, a pri tom ne mogu čudom da se načude kako to da ima toliko prostodušnih budala spremnih da za tu šaru daju velike pare.

Krajnje je neumesno očekivati od izdavača da po bilo kojoj osnovi budu zainteresovani za sudbinu srpskih pisaca i srpske književnosti. Ali zato prema sudbini neimara domaće umetničke proze nikako ne smeju da budu ravnodušne institucije kulture ove zemlje

Krajnje je neumesno očekivati od izdavača da po bilo kojoj osnovi budu zainteresovani za sudbinu srpskih pisaca i srpske književnosti. Potpuno ih opravdava to što za svoj novac mogu da rade šta im je volja, zar to nije jedno od načela kapitalizma, naročito divljeg u kome imamo povlasticu da živimo. Ali zato prema sudbini neimara domaće umetničke proze nikako ne smeju

da budu ravnodušne institucije kulture ove zemlje, tim pre što se one bave raspodelom zajedničkog, a ne privatnog novca, a odnos tih institucija, ponajpre Ministarstva za kulturu u ovom veku naprosto je besraman, ne nalazim ni jednu blažu reč. U doslovnom smislu reči već veoma dugo nije uložena ni jedna jedina dinara u ono što bi se tehnički nazvalo primarna književna proizvodnja. Niko i ne pomišlja da bar malo olakša život nevelikom broju srpskih pisaca koji imaju neke izgleda na svetskoj književnoj pozornici. Prepušteni su sami sebi. Ako već žarko žele mogu da se bave pisanjem u vidu hobija jer drugačije nemaju prilike, ali iz hobija nikada ne nastaje umetnost, već samo trivijalnost.

Okolnosti su tim žalosnije imajući u vidu da bi ulaganje u književnost bilo daleko najmanje u poređenju sa ulaganjem u ostale umetnosti. Svi pisci sa međunarodnim rejtingom u savremenoj srpskoj književnosti mogli bi da se punu godinu dana posvete stvaranju, sasvim rasterećeni egzistencijalnih briga, samo od polovine novca predviđenih za samo jedan jedini od petnaestak filmova koje se kako čujemo Ministarstvo sprema da podrži u 2008. godini.

Ako vam se ipak učini da esnafski nije pošteno uskraćivati jednu umetnost zarad neke druge, imam alternativan predlog. Novac se lako može naći na drugoj strani. Ono što je neophodno uložiti u srpsku književnost na godišnjem nivou, da bi joj procvetale poslovične ruže, manje je od svote koju ona vedra družina zamlata i dokoličara zvana narodni poslanici potroši u skupštinskom restoranu tokom jednodnevnog veselog druženja o našem trošku, a sve uz TV prenos.

Tržište može da bude moćan regulator u mnogim ljudskim poslovima, ali nipošto i u umetnosti

Kada otvorite problem finansiranja srpske umetničke proze onda vas naročito oni bez imalo sluha za umetnost podsete na to da živimo u dobu tržišta. Ako nešto nema prođu na tržištu, znači da ne vredi. Posredi je naravno krajnja besmislica, tržište može da bude moćan regulator u mnogim ljudskim poslovima, ali nipošto i u umetnosti. Da ne moramo da se vratimo u socijalizam da bi ovo bilo istinito.

U valjano uređenim kapitalističkim društvima postoje razrađeni mehanizmi koji ispravljaju te nedostatke tržišta, ponajpre kada je reč o umetnosti. Da nije tako, Mocarta bi već odavno potukla do nogu neka austrijska Ceca, Šekspira bi nakoutirala Džoan Roling, a Bergmana zbrisao neki priučeni holivudski konfekcijski rediteljčić.

Postoji još jedan vid u književnom životu u kome bi bila dragocena pomoć institucija, a ona potpuno izostaje. Gotovo da nema evropske zemlje koja drži do sebe, a koja ne obezbeđuje fondove za prevođenje ostvarenja nacionalne literature. Bez toga bi mnogi značajni pisci bili zarobljeni u svom malom jeziku.

Ja sam sâm platio prevođenje na engleski jezik svih svojih 16 knjiga, trenutno plaćam sedamnaestu. Da nije toga bilo, moja dela se sigurno ne bi pojavila na preko 20 jezika. To je ogromno ulaganje za mene, a sasvim zanemarljivo za jednu hronično ubogu državu poput naše. Da sam se međutim obratio Ministarstvu za kulturu ili bilo kojoj drugoj instituciji koja se bavi

kulturom za potporu u ovom smislu, po svoj prilici me uopšte ne bi ozbiljno shvatili ili bi pomislili da sam šenuo sa pameću. No srpska vlada će bez ustručavanja zakriti svoj zvanični sajt veću da sam dobio uglednu međunarodnu nagradu pripisavši to lukavo sebi u zaslugu.

Srpski pisci su i ovde ostavljeni na cedilu, ako nekim čudom nešto postignu sami u svetu od sebe, baš lepo, vlada će imati šta da stavi na svoj sajt. Ako ništa ne postignu, onda valjda i ne vrede ništa. Hvala.

Borka Božović: Da uspostavimo sistemski rešenja

Dobar dan svima. Čini mi se da ste mogli primetiti da postoji jedan kontinuitet i da se zapravo stvara ambijent za rešavanje i realizovanje nekih standarda, dakle, i sistemskih rešenja kad je reč o kulturi koja je dugo ostajala po strani i nijedan zakon nije donesen.

Ako svaka garnitura misli da sve od nje počinje, ovde je reč zapravo o ljudima ili o jednom broju ljudi koji u kontinuitetu rade, kao što znate. Čuli ste detaljno da smo napravili tu tribinu u Studentskom kulturnom centru davne 1995. godine, kada smo skenirali situaciju u najtežim vremenima po naše društvo, kada su se urušavale sve institucije kulture i uopšte ceo ambijent bio na vrlo niskom nivou. Potpuno jedna, ne samo estradizacija što je i danas slučaj, nego jedno potpuno urušavanje svih kriterijuma.

Nakon tog skeniranja tadašnje situacije, isti kružok, isti ljudi su nastavili da rade na onome što jeste kulturna politika, što jeste strategija kulture i što jesu i prioriteti i ciljevi, jer to se ne radi preko noći kao što znate, to zahteva dugi niz godina. Jedna grupa nas unutar Fonda za demokratiju i unutar resornog odbora DS za kulturu, pripremili smo za sadašnje ministarstvo brojne zakone i brojna dokumenta za koje se nadamo da će za njihovog mandata ugledati svetlost dana.

Cilj koji je sebi Ministarstvo stavilo postići će se samo ako budu šire angažovali struku i ljude iz raznih oblasti kulture, da bismo što pre sve ostale zakone mogli staviti u proceduru

Moramo svi zajednički da napravimo jedan pritisak u onom smislu da pomognemo najpre ažurnim javnim raspravama kada ti zakoni dođu u takvu situaciju, kao što je reč o ovom prvom zakonu. U tom smislu bih vas zamolila da zaista vrlo aktivno učestvujete kao struka, kao ljudi na koje se verujem računa, jer cilj koji je sebi Ministarstvo stavilo postići će se samo ako budu šire

angažovali struku i ljude iz raznih oblasti kulture, da bismo što pre sve ostale zakone mogli staviti u proceduru.

Ja verujem da se stvara atmosfera za tako nešto jer je sretna okolnost da odlično sarađuju skupštinski odbor za kulturu, resorni odbor i ministarstvo. Reč je o ljudima koji su dugi niz godina svojim radom, ne samo u strukama kojima se bave, već i jednom drugom vrstom angažovanja, davali doprinos za pojedine zakone, za pojedina viđenja, za pojedine strategije, za kulturnu politiku za koju, naglašavam, mi posedujemo i strategiju.

Mi sada raspravljamo upravo o prioritetima, ovih dana je to Milena stavila na dnevni red naših stručnih tela. Mislim da mi svi skupa treba da što pre odreagujemo, kao što sam već rekla, za ovaj prvi zakon. Ja vas molim i ujedno je to jedna vrsta apela, da pokušamo da uspostavimo jedan sistem kada će nam posle toga biti svejedno ko će biti ministar kulture. Hvala.

Predrag Marković: Istorijski osvrt na kulturne politike

Hvala na pažnji. Ja bih dao jedan istorijski osvrt kulturnih politika u zadnjih dvesta godina.

Prvi veliki kulturni poslenik kojeg možemo da pratimo je Vuk Stefanović Karadžić. On je imao dvostruki sistem finansiranja, sa jedne strane finansirali su ga prenumeranti, s druge strane finansirao ga je Knez Miloš. Ono što je veoma zanimljivo je što je Knez Miloš i pored vrlo dramatičnih obrta u njihovim odnosima dao Vuku Karadžiću penziju, što pokazuje jednu državničku veličinu. On je recimo bio tako velikodušan kao što Mlađan Dinkić danas da svom drugu velike pare za jedan veliki kulturni projekat, već znamo na šta mislim, ali Knez Miloš to nije vezivao za političke obrte koji su bili dramatični, već je osetio nekim instinktom da je to kulturni prioritet. Prenumeranti su kasnije nestali, mislim da znam zašto, to ću reći kada dođem na socijalizam.

Ne samo da država ima odgovornost za kulturu nego imaju i privatni preduzetnici, a pogotovo korporacije.

Drugi vid finansiranja kulture su zadužbine. Sada mi je Novica rekao da se pravi zakon o zadužbinarstvu, konačno, koji će to da reguliše. To je ono što zovu korporativna odgovornost prema društvu, ne samo privatnici već i velike korporacije. Npr. krilo nacionalne galerije u Londonu je podigao lanac samousluga, dakle podigao je celo krilo nacionalnog muzeja. To je ta

korporativna odgovornost. Ne samo da država ima odgovornost za kulturu nego imaju i privatni preduzetnici, a pogotovo korporacije. To može zakonski da se uredi i kao što me je obradovao naš sekretar Antić, na tome se već radi.

I to je funkcionisalo manje-više dosta dobro. Naravno, uvek su to bile dosta skromne sume. Prvi pisac koji je živeo od svog pisanja je bio Branislav Nušić, od tog doba nijedan srpski pisac ne živi od svog pisanja. Desanka Maksimović mora da piše ministarstvu prosvete kada hoće da dobije uput za banju.

Prvi državni umetnik u kasnijem socijalističkom smislu, likovne umetnosti, je Ivan Meštrović. Znači, on je čovek koji je imao na raspolaganju velika državna sredstva zbog svoje integrističke ideologije. Odlična stvar, Hrvat, Jugosloven, integralista, bratstvo jedinstvo, ono na Avali i slični poduhvati, ali to su bili ljudi koji su mogli da se nabroje na prste jedne ruke. Socijalizam je uneo veliko finansiranje u kulturu. Jedanput je Jirži Mencl rekao za našu televiziju: Boljševici nemaju nikakvu odgovornost prema novcu. Zato finansiraju po nekim drugim kriterijumima i otud imate vrlo značajne velike projekte koji su obilato finansirani. U socijalizmu je to bilo recimo finansiranje radova u književnosti po tabaku ili po stihu, koje je bilo vrlo obilato; za naučne radove, za članke to su bili honorari koji su danas nezamislivi i tiraži su bili mnogo veći.

Međutim, evo Hamovića sam sad pitao, po broju naslova mi smo se približili, ako nismo i prešli, broj naslova iz tog vremena. Tiraži su manji, ali tu mora da se ima jedna stvar u vidu: pitanje je koliko je to bilo realno. Npr. moj omiljeni lik iz tog vremena je bio Dobroslav koji je protrčao Jugoslaviju iz romana Milovana Danilovića. Dobroslav je prodao 20.000 knjiga, u celoj Jugoslaviji naravno. Ali bez obzira na to tržište se smanjilo ne samo zbog stanovništva, jer tiraži se nisu smanjili za 2/3 nego su se smanjili 10 puta, smanjenje je veće od smanjenja države. Evo, Književna reč je imala veći broj čitalaca nego što dnevni list Danas ima danas.

Interesantno je sada, mi ne možemo da budemo nostalgičari i da sada žalimo za tim vremenima, jednostavno je tada država trošila nemilice za razne stvari, na sreću za kulturne radnike i na kulturu, ali taj model više ne postoji. Sada je naravno na kulturnim poslenicima da nađu neki model koji bi možda koristio i neke dobre tekovine iz tog vremena. Kada kažem neke dobre tekovine tu prvenstveno mislim na donekle administrativnu uređenost dodele sredstava. Ma šta mi mislili o samoupravnoj administraciji ona je imala proceduru u dodeli sredstava za kulturne projekte koja je bila dosta birokratski stabilna i nije bila podložna tim naletima lične velikodušnosti, kao što smo videli u mandatu prošlog Ministarstva kulture. Postojala je birokratska procedura koja je naravno imala svoje mane, ali je manje bila arbitraristički voluntarna nego u nekim kasnijim vremenima.

Decentralizacija znači, ne gostovanje, nego stvaranje institucija koje u malim mestima rade stalno sa lokalnim ljudima i na lokalnom terenu.

Ima jedna stvar kod koje treba biti oprezan, kod decentralizacije. Kada je bila o tome reč, ja sam se odmah setio onih akcija "Selu u pohode", koje su se završavale komičnim susretima elitne kulture sa trubenjicima. Po mom mišljenju umesto formalnih manifestacija bitno je podizanje

infrastrukture. Decentralizacija znači, ne gostovanje, nego stvaranje institucija koje u malim mestima rade stalno sa lokalnim ljudima i na lokalnom terenu. Naravno da kada dođe predstava nekakve elitne pozorišne grupe iz Beograda u Surdulicu, da će cela Surdulica da dođe, to će biti događaj godine, ali da li će to trajno podići nivo kulturnog života u Surdulici?

Ja mislim da je bitno trajno podizanje infrastrukture i ti sitni koraci na održivosti kulturnih institucija u unutrašnjosti. Moj omiljeni primer su muzičke škole. Ja bih sve dao za izgradnju mreže muzičkih škola u Srbiji, Ivana Stefanović bi se složila sa tim, ja sam za dobre muzičke škole u malim mestima u Srbiji, to bi za mene bio prioritet svih prioriteta.

Drinka Gojković: Važno je kao cilj postaviti stvaranje kritičke kulture

Ja bih vratila ovu raspravu na njen početak, odnosno na nešto opštiji nivo. Čini mi se da je naziv rasprave dijagnoza.

Mi se nalazimo u vremenu u kojem spasavamo ostatke one kulture koja je mogla da živi i preživi u potpuno mračnim vremenima. Dakle, pored tog cilja spasavanja ostataka, naš cilj u kulturi morao bi biti da mi zapravo stvorimo takvu kulturu koja će suštinski menjati ne samo odnos građana prema kulturi, nego i onih koji ovu državu vode i kulturu koja će biti u stanju da svojom snagom razgrađuje one retrogradne tendencije u političkom životu koje zapravo unazađuju život čitavog društva. Dakle mislim da je veoma važno postaviti kao cilj stvaranje kritičke kulture.

Da se ne biste smesta uplašili onoga što vuče na angažovanu kulturu, ja pod kritičkom kulturom podrazumevam pre svega kulturu vrednosti, a zatim i kulturu koja korespondira sa stvarnošću, sa životom. Mislim da su ta dva aspekta kulture veoma važna zbog toga što u čitavom rasponu života društva mi vidimo zapravo dominaciju antikulture ili negacije kulture, počev od načina javnog govora u skupštini do toga kako izgledaju ulice glavnog grada, a mogu da zamislim kako izgledaju ulice manjih gradova ili varoši po Srbiji.

Pod kritičkom kulturom podrazumevam pre svega kulturu vrednosti, a zatim i kulturu koja korespondira sa stvarnošću, sa životom.

Čini mi se da je moguće stvoriti kulturu u užem smislu koja će i ove aspekte života koji sa kulturom u užem smislu nisu najneposrednije povezani menjati dugoročno, na taj način da se zaista promeni lice zemlje, način razmišljanja, način javnog komuniciranja, način projekcije budućnosti kod svih građana Srbije.

Odnosom prema kulturi i podržavanjem kritičke kulture zaista se moraju obuhvatiti svi oni koji u državi Srbiji žive i stvaraju

Mislim da je takođe u okviru kritičke kulture veoma važno da naglasimo, o tome su obe uvodničarke govorile, da mi govorimo o kulturi građana Srbije, dakle ne o kulturi srpskog naroda. Koliko god i taj pojam imao svoje opravdanje i svoj temelj, čini mi se da moramo uzeti u obzir da Srbija nije država srpskog naroda kako god te formulacije u pravnim aktima glasile, ja čak i ne znam kako one glase, ali mislim da se odnosom prema kulturi i podržavanjem kritičke kulture zaista moraju obuhvatiti svi oni koji u državi Srbiji žive i stvaraju.

Naravno, nije samo na ministarstvu da gradi ovu kritičku kulturu. Ta se kritička kultura mora graditi u svim pojedinačnim institucijama kulture i u svakom pojedinačnom angažmanu u okviru kulture. Ako bi se mogla utemeljiti ta ravan stabilnih vrednosti, makar i kao teorijska apstrakcija u prvi mah, čini mi se da bi već nešto bilo učinjeno - ne bismo bili izloženi na taj način ovakvoj poplavi antivrednosti, negaciji vrednosti. Možda bismo upravo od te formulacije apstraktne teorijske ravni mogli krenuti i stići do nečega što bi zaista predstavljalo jedan ozbiljan impuls za promenu unutar kulture u užem smislu i u širem smislu kulture društva u celini.

Čini mi se da kultura, ukoliko služi samo kao odbrana društva i pojedinca, zaista ulazi u onaj disidentski zabran iz kojeg ona više ne može da zrači na taj prekretnički način.

Čini mi se da kultura, ukoliko služi samo kao odbrana društva i pojedinca, zaista ulazi u onaj disidentski zabran iz kojeg ona više ne može da zrači na taj prekretnički način. Ona je ograničena, ona naravno ima jedno povlašćeno mesto utoliko što afirmiše određene moralne vrednosti, ali ne može delovati na onaj prekretnički način koji je nama neophodan.

Dakle, samo kratko da ponovim: zalažem se za kritičku kulturu, koja pri tom nije formulisana kao moralna batina ni u kom pogledu, ali svakako podrazumeva naš odnos prema sadašnjici i naš odnos prema različitim segmentima naše prošlosti. Što je razumniji taj naš odnos prema različitim segmentima u prošlosti i prema onom najmračnijem, ovom poslednjem, toliko će naša budućnost u kulturi i inače biti izglednija. Hvala.

Ivan Medenica: Obezbediti i stručnost, ali i etički kredibilitet

Ja ću se truditi da se vratim na ono o čemu su nam uvodničarke govorile i voleo bih, ako idemo u pravcu stvaranja dijaloga, da možda odmah i dobijemo neke odgovore ukoliko imamo nekih pitanja ili određene sugestije.

Ukratko bih u okviru svog izlaganja i referisao neke stvari koje sam čuo u ovom delu koji nazivamo diskusijom. Ja bih govorio ovde sa onom profesijom sa kojom se najviše bavim, umetničkog kritičara, pozorišnog kritičara. Uostalom to mi je i dužnost, kao zamenika generalnog sekretara Međunarodne asocijacije pozorišnih kritičara. Nešto bih vam rekao i o našim aktivnostima jer mislim da se dobro referišu na situaciju kada je umetnička kritika u pitanju u ovoj sredini.

Dakle, evo na šta bih hteo konkretno da se referišem o onome o čemu je profesorka Milena Šešić govorila. Prvo, želeo bih da uputim komplimente ministarstvu, odborima koji su učestvovali u pripremi nactra nekih zakonskih rešenja. Ja prvi put, nisam dugo u ovoj priči, ali kako pratim profesionalno intenzivno nešto što se zove kulturna politika, čini mi se da država ima određene smernice i volju da kulturnu politiku i adekvatne strategije za njeno sprovođenje napravi tako da sve ovo zvuči ohrabrujuće.

Ono na šta bih se sada konkretno referisao jeste ova tendencija koja je veoma dobra, a to je da se kulturna politika posmatra u jednom najširem smislu, da se razmišlja o nekim socijalnim implikacijama kulturne politike što se konkretno vidi i kroz razmišljanja o stvaranju takvih radnih grupa kao što je radna grupa za kulturu sećanja. Pri tom imamo ovde dve osobe čije su institucije, gospođu Pavićević i gospođu Gojković, čije se institucije već godinama zalažu za te vrednosti, za bavljenje kulturom sećanja.

Ono što smatram da sada zahteva jednu problematizaciju jeste jedna Vaša, Milena, Vaša teza da se kod nas kulturne institucije zadovoljavaju, uzeli ste baš moj primer, primer pozorišta, umetničkim dometom koji je postignut i da je ta umetnička evaluacija zadovoljavajuća, da se onda ne misli na šire implikacije, socijalne, kulturološke, civilizacijske, itd. Tu bih ja morao malo da se ne složim sa Vama i da kažem da mislim da problemi postoje i u toj estetskoj proceni i evaluaciji i tu bih se vratio na ovu sjajnu definiciju Drinke Gojković da je kritička kultura, kultura vrednosti na prvom mestu, a onda da korespondira i sa određenim društvenim vrednostima koje mi želimo da promovišemo.

Meni se čini da strategija koju Vi ispravno postavljate može iz ugla onoga čime se ja bavim da upadne upravo u problem, u zamku na polju evaluacije umetničkih, kulturnih vrednosti

Meni se čini da ta strategija koju Vi ispravno postavljate može iz ugla onoga čime se ja bavim da upadne upravo u problem, u zamku na polju te evaluacije umetničkih, kulturnih vrednosti, jer onda tu zapravo dolazimo na teren ko će biti članovi radnih grupa, znači dolazimo na veoma personalni teren i dolazimo na problem ove kulture, a to je da je ona relativno mala, a da ima jako puno interesa u njoj, i ja vam tu držim palčeve da uspete da formirate radne grupe koje će zaista moći nepristrasno da rade.

Ja mislim da mi na žalost nećemo moći da iz živog blata relativizacije kulturnih vrednosti izađemo ukoliko se ne uključi strani faktor, ukoliko u tim timovima i telima nemamo nezavisne ljude.

Ja trenutno živim u Nemačkoj i znam za slučaj nemačkih univerziteta koji su vrlo jaki univerziteti. Oni nemački univerziteti koji po međunarodnim standardima žele da dobiju onu kategoriju izvrsnosti su zakonski dužni da u radnim grupama za evaluaciju imaju strane stručnjake. Ja mislim da mi na žalost nećemo moći da iz živog blata relativizacije kulturnih vrednosti izađemo ukoliko se ne uključi strani faktor, ukoliko u tim timovima i telima nemamo nezavisne ljude. U suprotnom smatram da nam pretilo da lokalni interesi odnesu prevagu.

Konkretan primer koji ste Vi dali za mene je već dosta amblematičan, jer ja mislim da predstava Banat ne može nešto značajno da uradi u pogledu kulture pamćenja, zato što je umetnički loša, tako da se meni tu cela priča završava. Mislim da je to nešto o čemu treba razmišljati.

Mi u ovoj zemlji nemamo profesionalnih književnih kritičara, po kriterijumu etičke kompetentnosti, a ne stručne

Takođe, ako govorimo o tome da nam je potrebna kompetentna stručna javnost za evaluaciju kulturnih vrednosti, mi naravno govorimo o položaju umetničke kritike između ostalog. Ovde ima nas nekoliko koji se tim poslom bavimo, film, muzika, pozorište, čini mi se da nema nikoga iz književnosti što nije ni čudo. Gospodin Živković kaže da mi u ovoj zemlji nemamo profesionalnih književnih pisaca, ja želim da dodam da mi u ovoj zemlji nemamo profesionalnih književnih kritičara, po kriterijumu etičke kompetentnosti, a ne stručne.

Ja kao zamenik generalnog sekretara Svetske asocijacije pozorišnih kritičara, trenutno sam se investirao u projekat izrade etičkog kodeksa na svetskom nivou i insistiram kao neka vrsta inkvizicije, apsolutno, na pitanju sukoba interesa. Mi smo na našoj nacionalnoj sekciji pozorišnih kritičara uspeli da se izborimo za etički kodeks koga se sve kolege ne pridržavaju. Mi nemamo nikakve, kao esnafske organizacije, mogućnosti da ih kažnjavamo (kaznimo) kada oni odstupaju od tog etičkog kodeksa, ali su interno markirani. Interno je markiran jedan kolega koji i dalje obavlja posao pozorišnog kritičara iako je prihvatio da bude umetnički direktor jednog pozorišta. Recite mi jednog, ima ih dvoje-troje, književnog kritičara našeg koji nije urednik u nekoj izdavačkoj kući. Molim vas, to je flagrantni oblik sukoba interesa.

Potrebno je na neki način u ovu priču uključiti i ove profesionalne asocijacije, sindikate, kakvi

god oni bili kod nas trenutno, ali upravo da bismo došli do jedne situacije u kojoj ćemo stručnu javnost moći da uključimo, a da to s jedne strane obezbeđuje i stručnost, ali i etički kredibilitet. Ja bih želeo odgovor. Hvala.

Milena Šešić-Dragičević: Ministarstvo ne treba da procenjuje estetsku vrednost pojedinih umetničkih dela

Ja mislim da je na neki način došlo do malog nesporazuma. Ono što sigurno mislim da Ministarstvo kulture ne treba da radi to je da ne treba da procenjuje estetsku vrednost i umetničke domete pojedinih umetničkih dela. To upravo jeste stvar kritike, stvar stručnjaka, itd. Na kraju, i stručnjaci mogu napraviti grešku pa neko delo preceniti, pa neko delo potceniti, i to je prosto jedan proces koji treba da se ostavi stručnoj javnosti.

Ali kada sam spomenula predstavu Banat u domenu kulture sećanja, ja uprkos tome što je predstava takva kakva je, opet naglašavam da je značajno da su se takve predstave uopšte pojavile u našem javnom sektoru koji je godinama izbegavao da se bavi momentima naše problematične istorije i rađe je stavljao malo Molijer, malo Šekspir, malo bilo šta, samo da ne taknemo išta što je delikatno pitanje naše istorije. Pa u tom smislu čak i kad je predstava loša ona izaziva pažnju javnosti, izaziva debatu, pokreće određena pitanja.

Meni je gora varijanta kada recimo Dah teatar godinama pravi istraživačke predstave na koje niko ne obraća pažnju. O njima se slabo piše ili se ne piše, posebno se preskoči ako je to predstava posvećena temi 10 godina Srebrenice, to ne postoji u štampi kao da se nikad nije desilo.

Ivan Medenica: Pa nije baš, o toj predstavi ja sam pisao i ona se nalazi u šou kejsu ovogodišnjeg BITEF-a, znači jedna od pet predstava koja će stranim gostima biti prikazana. Ja se slažem sa ovim što ste govorili, nije nikakav nesporazum, ulazimo valjda u dijalog. Zato smo i došli ovde da razgovaramo.

Milena Šešić-Dragičević: Samo da dodam, a to mi se čini ključnom temom, ali takođe nije tema ministarstva već profesionalnih udruženja, ali ministarstvo može da pruži platformu - to je tema etike u kulturi.

Od muzejskih radnika do kritičara, novinara, menadžera, itd, sve te profesije moraju da imaju svoj etički kodeks. U Srbiji gotovo da nijedno udruženje nema svoj etički kodeks s toga što su

naša profesionalna udruženja u kulturi slaba. Tu mislim da treba, iako su udruženja samostalna i nezavisna, mislim da ministarstvo može da pruži određenu vrstu stimulansa, da etička pitanja počnu da se na drugačiji način debatuju.

Ivan Medenica: Da, evo konkretno, udruženje pozorišnih kritičara ima svoj etički kodeks, ali evo jedan zanimljiv podatak. Sada kada pripremam materijal za međunarodnu organizaciju ispostavlja se da etički kodeks na nacionalnom nivou imaju dve frankofonske asocijacije, dve kanadske asocijacije jer oni su jezički podeljeni, zatim SAD i Srbija, i ni jedna druga naša nacionalna sekcija pozorišnih kritičara u svetu nema etički kodeks, tako da tu bar nismo toliko loši.

Ja se slažem sa ovim, vrlo je delikatna pozicija da ministarstvo vrednuje na bilo koji način umetničke domete, ali ukoliko ministarstvo formira timove sa zadatkom evaluacije mora imati u vidu konkretno koje će ljude pozivati. I sada u nedostatku etičkih kodova profesionalnih organizacija, u situaciji u kojoj je profesionalna etika dosta relativizovana, moje pitanje je kako će se ministarstvo tu postaviti, ukoliko profesionalna organizacija delegira ljude sumnjivog etičkog kredibiliteta, kako tu reaguje Ministarstvo?

Ivana Stefanović: Moram da kažem da ste me sada smrtno uplašili, jer smo se sada brzometno vinuli na jedan visoki nivo diskusije visoke odgovornosti. Govorimo o etici. Ja samo moram da Vas podsetim da Ministarstvo kulture nije nikakva izolovana celina, Ministarstvo kulture je deo vlade Republike Srbije i ako hoćete jedan banalan, vulgaran i za mene težak odgovor na ovo što Vi sada postavljate je jedna delimično privatna anegdota. Za mene lično bi bilo najvažnije da utvrdim da li Ministarstvo kulture jeste ili nije finansiralo Guču ove godine, dakle počinjemo odatle. Ja sam srećna, i mogu svima to da saopštim, što Ministarstvo kulture nije finansiralo Guču. Istovremeno Guča jeste finansirana iz Vlade Srbije. Hoću samo da kažem kako nam je ogroman put za preći.

Dakle, Ministarstvo kulture mora svoj brod da vodi jako polako, vrlo oprezno i vrlo pametno i zato insistiramo na sistemskim stvarima i što je više moguće dokumenata koje ćemo obrazlagati i uvlačiti druge i pokušavati da u drugima dobijemo sagovornike i saradnike za tu ideju da bismo jednog dana, nadam se uskoro, došli do toga da govorimo o ovoj vrsti fine teme koju ste Vi sada postavili. Ali Vas molim da verujete da mi savršeno znamo da je to naš cilj. Samo kad sam rekla da ste me smrtno uplašili, želim da Vam kažem da osećam da je ogroman put koji moramo da pređemo.

Ivan Medenica: Hvala Vam puno, ne bih zaista više oduzimao vremena, samo sam hteo da kažem da upravo ovakvi neki zahtevi koji se vama upućuju dolaze upravo zbog toga što ste nam ovakvu sjajnu platformu ponudili i što ste na neki način na sebe preuzeli, i to je na neki način u uvodu i rečeno, čak i veću odgovornost nego što biste kao jedno resorno ministarstvo u vladi možda morali da imate. Ušli ste u jedan odgovorniji i ambiciozniji posao, rečeno je čak i izvan nespornazuma sa koalicionim partnerima, znači preuzimate odgovornost prvi put posle dužeg vremena u ovoj zemlji za formulisanje jedne kulturne politike, i sve što je rečeno je samo u funkciji podrške.

Vukašin Pavlović: Ključno je pitanje dugoročne strategije

Ja sam hteo na osnovu onog o čemu je ovde govorila koleginica Drinka da ponudim par opštih ideja na temu o kojoj danas ovde razgovaramo.

Prvo, mislim da je jedna od najvećih slabosti ovoga što se može nazvati demokratskim projektom u Srbiji od 2000. do danas, to što je on shvaćen previše usko, samo kao politički projekat. Ta tegobna demokratska rekonstrukcija Srbije je nešto što se vezuje samo za polje politike u najužem smislu te reči. Taj nedostatak je što taj projekat mora da sadrži kao bitni sastav i ovu kulturnu orijentaciju. Prosto mislim da smo i dalje u opasnoj zoni i uz poštovanje nekih formalnih demokratskih pravila i procedura možemo završiti u demokratiji nekulture i antikulture.

Sa tog stanovišta taj demokratski projekat u Srbiji, a to je i polje vrednosti, u tom polju se proizvodi kiseonik da sve ove institucije i aranžmani mogu da daju odgovarajuće dobre društvene efekte, u protivnom ćemo imati institucije kakve imamo.

Ima istraživanja koja pokazuju da Srbija nije podeljena na dva dela kako se to obično kaže, nego u osnovi ima tri lica: predmoderno, moderno i postmoderno

U tom smislu kulturne orijentacije ima istraživanja u koja ja imam dosta poverenja s obzirom na ljude koji su ih pravili, koja pokazuju da Srbija nije podeljena na dva dela kako se to obično kaže, nego u osnovi ima tri lica. Ima jedno predmoderno, često patrijarhalno lice i taj deo vrednosti koji je još uvek vrlo žilav i jak. Ima jedan deo koji se može uslovno označiti kao modernizacija i obrazovanost. Istina, veliki deo naše obrazovane generacije koji je mogao da bude jači oslonac tog dela vrednosti je na žalost napuštao i dalje napušta zemlju. I imate čak i treće lice Srbije koje se najviše vidi u mladoj generaciji i ima i pozitivne i negativne predznake, dakle nešto što bismo mogli nazvati postmodernim ili postmaterijalnim sistemom vrednosti.

Mislim da je potrebno da se uradi dugoročna strategija za koju je zakon vrsta instrumenta, a planovi ministarstva i ono što su srednjeročni planovi od četiri godine, etape u pogledu jedne jasnije vizije od toga šta mi hoćemo od društva i gde je taj deo koji nose poslenici u kulturi.

Po mom mišljenju ključno je pitanje strategije. Ona ne može da se pravi na četiri godine, to mora da bude strategija do druge decenije veka, da može da obavezuje i da tu štafetnu palicu

preuzmu i druga ministarstva, a ne da liči na one naše petogodišnje planove iz socijalizma, dok jedno ministarstvo traje ono ima svoju koncepciju i svoju strategiju, onda dođe drugo. Mislim da je potrebno da se uradi dugoročna strategija za koju je zakon vrsta instrumenta, a planovi ministarstva i ono što su srednjeročni planovi od četiri godine, etape u pogledu jedne jasnije vizije od toga šta mi hoćemo od društva i gde je taj deo koji nose poslenici u kulturi.

Ja ne mislim da to može sâmo ministarstvo da uradi. Ono mora, to je uslovno rečeno, da upotrebi sposobnost svih poslenika u kulturi da nekako dokažu političkoj eliti u Srbiji da ne može ona sama da izvede posao demokratske rekonstrukcije u Srbiji. I tu mislim da oba polja moraju da budu ravnopravna, ne samo institucionalna polja kulture, nego i ova oblast civilne kulture uslovno rečeno. Tu mora da se prosto izvrši jedna vrsta pritiska na političku elitu da neće moći sama da obavi taj projekat demokratske transformacije Srbije.

Drugo i vezano s tim, nadam se da ovo ministarstvo ima šanse uz podršku svih nas iz polja kulture da se i praktično dokaže teza da kultura nije samo potrošač već i razvojni potencijal. Mi često imamo primer u manjim mestima gde su nekada bile velike industrije da su u NVO sektoru mnogo svesniji razvojne mogućnosti kulture, kulturnog turizma. Pazite, to predstavlja jedan pokušaj i mi to moramo da uradimo, a politička elita nije toga dovoljno svesna, da ceo ovaj prostor, a Srbija u čitavom XX veku je, sa dosta prava ili ne, ozbiljno stigmatizovana. Znači ima jedan negativan pečat u čitavom okruženju i jedan od najozbiljnijih poslova kulturnih jeste ta destigmatizacija ovoga prostora. Da se pokaže šta je kvalitetno i šta mi tu možemo da ponudimo tim velikim kulturnim evropskim krugovima. Tu nam guslanja tipa o Kosovu i ostala koja dolaze iz političkog polja ne pomažu mnogo, čak odmažu, i zato mislim da je tu uloga poslenika u kulturi u oba ova segmenta izuzetno značajna.

Ima tu posla za sve, i za državu i za ministarstvo i nevladin i civilni sektor u celini, ali mislim da ovo polje kulture nije dotaklo političke partije.

Ima tu posla za sve, i za državu i za ministarstvo i nevladin i civilni sektor u celini, ali mislim da ovo polje kulture nije dotaklo političke partije. Imate vi u programima tu poneku rečenicu ili poneki stav, a političke partije jesu istovremeno i Arhimedova poluga za ceo ovaj demokratski projekat, ali mogu da budu i jesu u ovom našem slučaju i Ahilova peta i slaba tačka za takvu vrstu projekata.

Ja se izvinjavam što sam govorio na opšti način, ali mislim da se i pitanja zakona i pitanja kulturne politike moraju staviti u jedan širi kontekst koji stvarno treba da bude jedna dugoročnija strategija šta to mi od Srbije i ovog društva hoćemo, bar ako možemo, da dosegemo do ove druge decenije.

Zoran Živković: "Zamlaćivanje sa kengurima"

Samo sam hteo da dodam prosto jednu reč da bih otklonio moguće nesporazume, da gospođi Ivani skinem sa bremena još jedan dodatni strah.

Kada sam pominjao ovaj termin ministarstva za kulturu nisam mislio na ovo, mislio sam na sva ona pređašnja, ali bih vam prosto ilustrovao jednim zgodnim anegdotskim primerom kakav je moj odnos bio sa ministarstvom. Evo šta mi se dogodilo 2004. godine.

Te godine sam bio pozvan da uzmem udela i to kao prvi slovenski pisac, ne srpski nego slovenski, svih slovenskih zemalja, na jednom skupu u Brizbejnu u Australiji. Festival pisaca, oni plaćaju sve troškove, ali sam bio u obavezi da upriličim jedan mali koktel, tamo je to deo protokola i to ne možete da izbegnete. Onda sam se u tom smislu obratio ministarstvu za malu pomoć i sve sam im obrazložio.

Posle par dana stigao mi je jedan e-mail koji čuvam kao jedan istorijski dragocen dokument, gde mi je odgovoreno da je u ministarstvu, a ministar je bio gospodin Kojadinović, odlučeno da je srpski nacionalni interes u kulturi Sabor trubača u Guči a ne, ovo je citat sada i obratite pažnju na izbor reči, "a ne zamlaćivanje sa kengurima". To mi je zvanično odgovoreno od ministarstva.

Ana Kotevska: Muzika je postala sve drugo, samo ne umetnička

Najzad posle mnogo godina osećam Ministarstvo kulture kao nekog svog prirodnog sagovornika i kao prijateljsko okruženje, što me prosto obavezuje da kažem ono što ću sada da kažem.

Ja bih nekom vrstom apela dala podršku Ministarstvu da sasvim jasno precizira svoju strategiju, čak i po cenu pojednostavljenja, i da je tako iznese u javnost. Dakle, pre svega da jasno precizira svoje prioritete i po cenu da neka mala oblast ili podoblast kojom se ja bavim ostane zanemarena. Mislim da je to veoma značajno, zato što smo mi u poslednjih, ja mislim dvadeset

godina, živeli u kulturi tako držeći glavu iznad vode i vrlo brzo smo od ljudi koji traže pribežište, od neke vrste ljudi koji pronalaze pribežište i privilegiju u svom poslu, u stvari postali ljudi koji su ugroženi, a ne koji smatraju da je kultura neka vrsta samoodbrane.

U poslednjih dvadeset godina živeli smo u kulturi držeći glavu iznad vode i vrlo brzo smo od ljudi koji traže pribežište i koji pronalaze pribežište i privilegiju u svom poslu, u stvari postali ljudi koji su ugroženi, a ne ljudi koji smatraju da je kultura neka vrsta samoodbrane

Da ne bi išla dalja degradacija u tom smislu, mislim da bi ovakva vrsta vrlo jasnog opredeljenja, a ne za svakoga po nešto malo, nego jasno i konkretno šta je sledeća faza i strategija - mi nemamo to i to i moramo da podignemo taj i taj nivo, naravno prepuštajući te odluke sa svim ovim što smo mi ovde mogli da kažemo i što znamo šta nam nedostaje, ali prepuštajući te odluke odborima i ministarstvima.

Isto tako bih bila vrlo zadovoljna kada bi se Ministarstvo jasnije distanciralo od prethodnih kulturnih politika ministarstava. Ovde smo danas čuli jedno lično mišljenje, nigde nisam pročitala ni u štampi, niti bilo gde u javnosti, niti sam ovde čula tu jasnu vrstu distanciranja, mada je ona implicite sve vreme tu. I sama činjenica da smo ovde mi koji smo ovde, to govori. Međutim to nije dovoljno jasno. To je nešto što bih htela da kažem vrlo opširno, slažući se veoma sa Drinkom, Ivanom Medenicom, sa najvećim delom onoga što su oni rekli.

Bila bih vrlo zadovoljna kada bi se Ministarstvo jasnije distanciralo od kulturnih politika prethodnih ministarstava

Što se tiče oblasti muzike kojom se ja bavim, setila sam se posle deset godina od tribine na kojoj sam takođe učestvovala jedne dosetke profesora Dragana Devića, muzikologa koji je govorio o tome da je u periodu pre deset godina počelo skidanje slojeva multikulture sa onoga što bi se zvalo srpska narodna muzika, da su počeli i delovi narodne nošnje, kao što su šalvare, da se zamenjuju suknjama i onda je on rekao na kraju: Pa šta da vam kažem, ako skinemo sve što je tokom vekova ugrađivano, naše igračice će ostati nage.

Pojam muzike kao da je iz sebe istisnuo pojam umetnosti. Muzika je, to je i globalni stav i globalni problem, postala sve drugo samo ne umetnička.

I ja mislim da smo mi svi u nekom smislu reči u muzici ostali nagi, pre svega taj pojam muzike kao da je iz sebe istisnuo pojam umetnosti. Muzika je, to je i globalni stav i globalni problem, postala sve drugo samo ne umetnička. Umetnička muzika je postala problem manjine i mislim da je ona postala problem koji se mora štititi iznutra kao svaka manjina.

Reći ću samo jedan primer. Mislim da je najurgentniji problem - problem muzičkog stvaralaštva, dakle kreacije i kompozicije. Mi se u Muzičkom informativnom centru, igrom slučaja, time bavimo, prikupljamo podatke za izvođenje naših dela u zemlji i inostranstvu. Za ovih deset godina koliko nas odvaja od prvog našeg razgovora, stvaralačka kompozitorska produkcija u Srbiji je pala za 50%, najmanje, možda i više. Zašto i više? Zato što najaktivniji kompozitori žive u

inostranstvu i mi ih na neki način kooptiramo. Kompozitori koji su zaista aktivni i koji komponuju po nekoliko dela godišnje žive u inostranstvu. Najveći broj dela koji oni komponuju je naručeno.

Za ovih deset godina stvaralačka kompozitorska produkcija u Srbiji je pala za najmanje 50%

Pošto najbolje poznajem francuski sistem ministarstva kulture, reći ću vam da francuski radio naručuje dvanaest kompozicija godišnje od različitih kompozitora, naravno ne samo francuskih jer to je uvek u Francuskoj jedna velika mešavina. I najveći broj od tih dvanaest kompozicija su orkestarske, najveći broj narudžbina, to je za francuski radio. Francusko ministarstvo kulture naručuje 40 kompozicija godišnje. Dakle postoji jedna veoma živa kompozitorska scena. I francuski kompozitori su za razliku od vremena sedamdesetih godina kada sam ja tamo studirala, sada su francuski kompozitori kompetentni svuda, recimo u SAD, oni se veoma izvode svuda po svetu.

Sve ovo sam rekla da bih stavila tačku i uporedila sa situacijom kod nas. Mi smo imali jednu jedinu trajnu narudžbinu godišnje, to je bio BEMUS i od ove godine je i ta narudžbina ukinuta. Hvala.

Dubravka Lakić: Zanemarenost kulture gledanja filma

Jako mi se dopada uopšte ideja o ovom razgovoru i čini mi se da postoji čvrsta rešenost, ne bih volela da sam se prevarila, i neću nikom oprostiti ako se nađem prevarenom, čvrsta rešenost da se već jednom donesu zaista standardi, da se jasno ispišu sistemska rešenja.

Tu ne treba otkrivati toplu vodu, sve je to davno svet izmislio i moj jedan dobronameran i drugarski predlog je da se to radi efikasno, bez velikog gubljenja vremena i bez velikih i komplikovanih priča, mudrosti i nauke.

Samo sam letimično bacila pogled na predlog zakona o kulturi i nadam se da će on konačno biti sproveden u delo. U stvari prvo usvojen, i tu vas u stvari čeka veliki posao jer sigurno će se strašno puno vremena tu izgubiti dok se taj zakon ne usvoji i ne donese, a o njegovom sprovođenju da ne pričamo. Mi smo poznati po teškom gubljenju vremena, decenijama i decenijama gubimo vreme, od oslobođenja gubimo vreme.

Mene brine da li ćete zaista uspeti da se rešite balasta koji je do sada postojao u Ministarstvu za

kulturu, gde je ministarstvo zaista bilo protočni bojler i gde je dosadašnji sistem bio "ko prvi ministru - njemu sredstva za projekat".

Mene mnogo više brine u ovom trenutku, dok ste još uvek tako sveži, novi i operativni, mislim na novi sastav Ministarstva za kulturu, da li ćete zaista uspeti da se rešite balasta koji je do sada postojao u Ministarstvu za kulturu gde je ministarstvo do sada zaista bilo protočni bojler i da je dosadašnji sistem bio "ko prvi ministru, njemu sredstva za projekat". Obilato se koristilo diskreciono pravo, maltene se ništa drugo nije ni koristilo osim diskrecionog prava. I ono što se koristilo po zakonu ili po sistemu je bilo zanemarljivo i to se znamo davalo klanovima, prijateljima i svima onima koji zadovoljavaju lične kriterijume ministra, sekretara, šefova kabineta. Mislim da je teško toga se rešiti brzo, ja to znam i svesna sam toga, ali mislim da to treba da vam bude jedan od prioritarnijih zadataka.

U Srbiji postoji totalna zanemarenost kulture gledanja filma kao jedne vrlo značajne grane umetnosti, plus i jedne vrlo ozbiljne industrije. Kako je krenulo, imamo više filmskih festivala nego bioskopa u upotrebi.

Da ne govorimo sada o jednoj vrlo važnoj stvari, evo ja se bavim filmom, o kojoj ministarstvo u opšte nije vodilo računa, a to je užasna zapuštenost bioskopa u Srbiji, totalna zanemarenost kulture gledanja filma kao jedne vrlo značajne grane umetnosti, plus i jedne vrlo ozbiljne industrije. Takva je situacija u kojoj se trenutno nalazimo, u Srbiji, Beogradu i svim gradovima u Srbiji, sela neću da pominjem, tamo jedva da ima i struje.

Kako je krenulo, imamo više filmskih festivala nego bioskopa u upotrebi, a znate gde to dovodi. To je već dovelo do "48 sati svadbe", do "velikog brata", do "menjam ženu, udajem ćerku" i grand manije.

Kako je krenulo, imamo više filmskih festivala nego bioskopa u upotrebi, a znate gde to dovodi. To je već dovelo do "48 sati svadbe", do "velikog brata", do "menjam ženu, udajem ćerku" i grand manije. Nemam ništa protiv mladih talentovanih pevača koji su tako možda našli put do svoje sreće, ali nisam ni za takvu vrstu maltretiranja od strane medija.

Mislim da problem kulture gledanja filma nije uopšte mali i mislim da treba da imate u vidu, to može lako da se dokaže, da imamo više festivala nego bioskopa u upotrebi.

I samo bih još jednu stvar rekla: ne mislim da Ministarstvo za kulturu ne treba da finansira Guču, ali Ministarstvo za kulturu treba da uspostavi standarde i sistem kako bi eventualno moglo da finansira Guču i pod kojim uslovima.

Aleksandra Jovićević: Potreban je diskontinuitet sa celokupnom politikom devedesetih

Samo sam htela da se osvrnem na par ključnih reči koje sam čula ovde i za koje smatram da su jako važne i o kojima treba govoriti, a to su kontinuitet i diskontinuitet.

Diskontinuitet treba da postane ključna reč i ona postaje afirmativna, važna reč. U kom smislu? Nije samo problem da se ovo ministarstvo distancira od onog prethodnog i da kažu: ne znam, protekle tri godine nisu valjale, oni su radili ovo, finansirali ono, nego da postoji diskontinuitet sa celokupnom politikom koja je vođena devedesetih godina. Znači niko nije jasno izašao i obračunao se sa politikom devedesetih godina, a koje su bile jezive, čije nevidljive ili vidljive pipke osećamo svakodnevno u svom svakodnevnom životu, u onome što su novine, u onome šta je kultura govora, u onome kako prolaze ljudi na ulici, šta govore, kako se oblače i kako se ponašaju.

Naravno, niko ne očekuje od vas da vi sad izađete na ulicu i učite ljude ono što smo Drinka i ja pričale, da ne pljuju, da ne otvore prozor od kola i pljuju i da, ne znam, da ne bacaju đubre gde im padne na pamet. Ali neke stvari mogu da se urade.

Niko nije jasno izašao i obračunao se sa politikom devedesetih godina koje su bile jezive, čije nevidljive ili vidljive pipke osećamo svakodnevno u svom životu, u onome što su novine, u onome šta je kultura govora, u onome kako prolaze ljudi na ulici, šta govore, kako se oblače i kako se ponašaju.

Ovakve vrste debata moraju da se organizuju na više nivoa, na lokalnom nivou, da se razgovara sa ljudima. Ja vidim danas ovde da je došlo nas nekoliko koji uvek dolaze svuda kao neki dobri đaci, znači svuda se viđamo, na svakom mestu. Ja nisam videla osim vas troje iz Ministarstva kulture ostale ljude. Gde su ostali pomoćnici kulture, gde su direktori ustanova koji su direktno na vašem budžetu? Mora da bude u opisu njihovog radnog mesta da oni moraju da dolaze na ovakve debate. I onda nam vi saopštavate krajnje optimističnu vest da je Odbor za informisanje i kulturu odlučio - povećaćemo jedan posto budžet za kulturu. Na koji način? Morate da nam kažete kako će se to sprovesti zaista u celokupnom budžetu Republike Srbije i da li se taj 1% odnosi i na medije pošto je ovo Ministarstvo kulture i medija ili se samo odnosi na segment kulture, koji sve načini postoje da se poveća budžet za kulturu, a znamo da je dovoljno samo jednim malim zakonom u poreskim olakšicama da 1% ili ono što je nekad bilo 5% da se daje za kulturu, da se otvara neviđeno polje za finansiranje u kulturi.

Verujte, to je nešto što možda govorim iz empirijskog saznanja, a to je da sa vrlo malim sredstvima možete da postignete ogromne rezultate u nekoj priči kultura, prosveta, nauka. Koju

mi, dozvolićete, nauku imamo? Mi nemamo nikakvu nauku, jer mora u nauku da se ulaže, mora da se ulaže u istraživanja. Uopšte segment istraživanja ne postoji kao takav, nije čak definisan na univerzitetskom nivou da recimo profesori ne moraju samo da drže predavanja i ispitivanja nego da se bave i istraživanjima. I studenti takođe. Jednostavno ne postoji ni reči o takvoj vrsti definicija.

Mi smo kao neka uspavana lepotica koja je spavala jedno vreme i sada se probudila i hoće ponovo da izgleda kako je izgledala osamdesetih. E pa ne može, svet se promenio, sve se potpuno promenilo, pojavile su se nove tehnologije i novi načini komuniciranja koji se uopšte ne finansiraju, ne priznaju, ne prepoznaju.

Ono što se meni čini je da je ključna reč - diskontinuitet, a onda druga reč - kontinuitet, stalno se govori o nekim prošlim vremenima, kako je bilo sve fantastično osamdesetih godina i onda sada treba nastaviti to neko nasleđe koje je bilo i stalno to sve nekako vuče na govor iz socijalističkog doba.

Postoji još jedna stvar. Mi smo bili kao neka uspavana lepotica koja je spavala jedno vreme i sada se probudila i sada ona hoće ponovo da izgleda kako je izgledala osamdesetih. E pa ne može, svet se promenio, sve se potpuno promenilo, pojavile su se nove tehnologije i novi načini komuniciranja koji se uopšte ne finansiraju, ne priznaju, ne prepoznaju.

Ovaj zakon već na prvi pogled apsolutno ima već deset zamerki. On je napisan kao da je napisan za 1989. godinu, pre pada Berlinskog zida, a ne za 2007. godinu kada se svet potpuno na drugačiji način polarizovao i podelio. Ceo diskurs o nacionalnoj kulturi je krajnje problematičan, to je nešto što treba preispitati i ponovo raspraviti.

Ono što mislim da je jako važno i što treba da uđe u zakon o kulturi ili u bilo koji zakon ili u ono što bi bila strategija Ministarstva kulture je medijska prezentacija kulture.

A ono što mislim da je jako važno i što treba da uđe u zakon o kulturi ili u bilo koji zakon ili u ono što bi bila strategija Ministarstva kulture je medijska prezentacija kulture. Mediji su jako važni, to smo davno utvrdili i tu nema šta. I u okviru jednog određenog žanra, npr. na Pink televiziji može da postoji Veliki brat, nema veze, nećemo ga uništiti jer je neuništiv. Ali isto tako postoji problem što on nije na Pinku nego je na B92. Mislim da je RTV B92 paradigma u ovom trenutku alternativnog političkog pa čak i eksperimentalnog radija u kojem je kultura i te kako bila zastupljena, a pretvorila se u jednu groznu televiziju, ali groznu televiziju. Pola sata njihovih vesti nema ni minuta za kulturu, gde se satima raspravlja da li je Novak Đoković bacio loptu ovako ili onako, levom ili desnom rukom, gde nema ni jednog razgovora, ne kako Novak Đoković ili Federer prebacuju satima loptu nego kako, da li Glen Gould ili Svjatoslav Rihter, ko bolje svira Bahovu muziku, gde je takva neka emisija koja će trajati satima ?

Niko nije progovorio o tome da mi kao građani ove zemlje dajemo tri stotine dinara za televiziju RTS i da nigde i ni na koji način ne možemo da utičemo na to šta se prikazuje na toj televiziji. Imate jednu emisiju Otvoreni BITEF, u jedan sat kada niko normalan ne može da je gleda i više se

bave time ko se pojavio ili nije na premijeri, ali nema otvorenog razgovora.

Mislim da je jako važna medijska prezentacija kulture koja ne postoji. U novinama pišu polupismeni ljudi, polupismeni ljudi pišu kritike, i to je krajnje problematično. Vi morate nekako svoj mali zabran da sredite, ali opet da ga stavite u neki kontekst ovdašnjeg društva koje je potpuno ruinirano.

Znači, prvo vas molim za diskontinuitet sa devedesetim godinama, jasan, sa debatama i raspravama gde na primer ono što rade Borka Pavićević i Drinka Gojković neće biti poslednja rupa na svirali nego prva stvar o kojoj će se govoriti.

Ivana Stefanović: Mi iz kulture smo tu da jedni drugima pomognemo

Samo želim da kažem na ovo što je rečeno nekoliko argumenata. Ja sam zaista izgovorila tu reč i smatram da je jako važno, ovo je javni skup, ako izgovorim tu reč, onda govorim u ime ustanove u kojoj sada radim i koju predstavljam.

Dakle "diskontinuitet" je izgovoren, on je tu. Da bi se analizirala cela naša scena, znači osamdesete, devedesete, pa razlike, pa rane 2000-te, potrebna nam je jedna druga vrsta skupa.

Molim da bude jasno da Ministarstvo kulture nije organizator ovog skupa, dakle to da li nas je mnogo ili malo, da li smo isti ili različiti, već je vrlo dobro to i jako važno što je ovaj skup organizovan. Ako hoćete i sama činjenica da smo isti, a da više ne sedimo na istim stolicama, mislim da vrlo mnogo govori. Ja mislim da ste negde Vi u jednom trenutku bili na ovoj mojoj stolici, a ja na Vašoj ranih 2000-tih, a sada smo se malo zarotirali.

Mi iz kulture, znači mi koji kulturi pripadamo - evo nas tu, zajedno, da jedni drugima pomognemo. I naravno, da na analitičkom nivou napravimo i uspostavimo sve analize da li je nešto bilo dobro, šta nije bilo dobro i šta možemo da preduzmemo.

Vi kao nekadašnja pomoćnica u Ministarstvu kulture (*obraća se Sanji Jovićević, prim.ur.*) znate da je to užasno teško i da sve što ste rekli i da sve što su drugi rekli mi to sve znamo, ali prosto za četiri meseca nismo uspeli da sve to i uradimo. Potpuno smo svesni toga, jer imamo isto mišljenje i svi smo doneli svoju sopstvenu glavu iz prethodnog života, uneli smo je u ovaj sadašnji i sve ćemo uraditi u tom pravcu i daćemo sve od sebe.

Milena Šešić-Dragičević: Uređivačka politika medija

Molim vas samo jednu rečenicu da kažem, pošto mislim da je jako važno. Ovo što muči Aleksandru muči i mene, pa ja tako pišem šta može jedan čovek kao građanin da uradi sa medijima i onima koje plaća pošto je u pitanju javni servis, ali i onima koje ne plaća.

Pišem pisma pa dobijam vesele odgovore, ali u principu program se ne menja. Tijaniću naravno ne pišem pisma jer i ne očekujem odgovore, ali smo zakazali i ja vas sad ovde sve pozivam, 13. i 14. oktobra na Univerzitetu umetnosti pravimo naučno stručni skup "Kultura i mediji u procesu evropskih integracija". Pozvali smo na panel debatu sve urednike medija, ja lično nisam organizatorica već jedna od učesnica. Za sada svi urednici glavnih medija su se odazvali i mislim da je to prilika da njih prozivamo u njihovom prisustvu i da debatu sa njima vodimo licem u lice.

Ministarstvo kulture mnogo manje ima prava danas da se meša u uređivačku politiku medija nego mi koji činimo nešto što je civilno društvo

Ministarstvo kulture mnogo manje ima prava danas da se meša u uređivačku politiku medija nego mi koji činimo nešto što je civilno društvo ili mi koji smo deo Univerziteta. Upravo zbog toga što je prva premisa upravo sloboda programiranja, uređivanja, informisanja.

Aleksandra Jovićević: Nije tako. Neka onda uzme Ministarstvo kulture da finansira treći program radija ili ima svoj TV kanal ili radio stanicu ili finansira alternativni program.

Ivana Stefanović: Moramo da raščistimo, Ministarstvo kulture nema više nikakvu ingerenciju ni nad javnim servisom niti nad bilo kojim pisanim ili elektronskim medijem.

Zoran Hamović: Ministarstvo treba da stvara mrežu partnerskih organizacija

Uvek smo u dilemi kakav je status Ministarstva. Međutim u ovom trenutku čini mi se da ministarstvo neminovno mora da bude upleteno kulturnom politikom ne samo u rad medija nego i mnogih institucija koje ne treba videti kao institucije nad kojim je ministarstvo kao nekakav nadzornik.

Vrlo često se pozivamo na Evropu, svet i univerzalne vrednosti, a uglavnom, kao što možemo da primetimo, samo se bavimo sa sobom.

Kada imate društvo kakvo je naše, koje je apsolutno kao neka vrsta bolesnika kojem je neophodna kura lečenja, onda su administrativne mere, one koje su projektovane, one koje zavređuju naprosto pažnju svake institucije koja postaje partnerska institucija i onda se stvara jedna mreža koja je mreža kvaliteta i koja je uvek referentna mreža kvaliteta, i ne samo u odnosu na nas same ovde koji jesmo, nego u odnosu na one sa kojima pokušavamo da komuniciramo. Vrlo često se pozivamo na Evropu, svet i univerzalne vrednosti, a uglavnom, kao što možemo da primetimo, samo se bavimo sa sobom.

Pokušaću najkraće da pokažem preko izdavaštva zapravo gde smo. Svima će ovde biti jasno da je izdavaštvo poslednji prostor kulturni o kome se vodi računa ili poslednja aktivnost kojoj se pridaje pažnja, dakle na poslednjoj tački na lestvici. Možemo da primetimo da je zapravo izdavaštvo ono u kome može da se zapazi najviše korova.

Izdavaštvo je poslednji kulturni prostor o kome se vodi računa ili poslednja aktivnost kojoj se pridaje pažnja, dakle na poslednjoj tački na lestvici. Možemo da primetimo da je zapravo izdavaštvo ono u kome može da se zapazi najviše korova.

Dolazimo u situaciju da biramo između dve različite vrste korova koji su ove godine stvorile, a ne da zapravo generišemo neku vrstu vrednosti. To se sigurno može reći i za ostale oblasti, ali ova mi je najbliža. To govorim zato što naše prikazivanje recimo u inostranstvu, sajmovi u inostranstvu, su zapravo ne prodajna mesta nego su referentne tačke u kojima se ogleda jedna država, državna politika, doprinosi, vrednosti koje mi iznosimo da bismo komunicirali sa drugim kulturama.

Sajmovi u inostranstvu su zapravo ne prodajna mesta nego su referentne tačke u kojima se ogleda jedna država, državna politika, doprinosi, vrednosti koje mi iznosimo da bismo komunicirali sa drugim kulturama.

Na žalost, mi kao prvo nismo uopšte znali zašto dolazimo na sajmove u svetu, a kada tamo dođemo, dođu ljudi koji su obavešteni, ja sada naravno ne govorim o sadašnjem ministarstvu koje za ova četiri meseca naprosto nije imalo prilike da u tome aktivno učestvuje. Bili smo često u prilici da u inostranstvu vidimo tu vrstu predstavljanja, nacionalnog predstavljanja, gde ljudi nisu znali zašto se tu nalaze. Govorimo o jednoj vrsti zanimljivog turizma, ali nikada nikakvi rezultati nisu postignuti. Da li neko ovde od vas zna šta smo mi na nekim takvim mestima uspeali da postignemo, niko ne može da čuje ili da zna nešto što je za nas važno.

Tu dolazimo do jedne važne tačke u kojoj ministarstvo ima nesumnjivo mogućnost i potrebu da u jednom periodu vrlo ozbiljno administrativno, da tako kažem, utiče konkretno na ovu profesiju, da stvara neku vrstu partnerskih organizacija koje će dati ono što možemo nazvati novim licem Srbije, koje će nam omogućiti komunikaciju sa ljudima u svetu, aktivniju, ozbiljniju, onu koja će odrediti i smanjiti onu vrstu dualizma koji se vrlo često ovde uspostavlja, pre svega; evo opet smo ovde imali priliku da čujemo razliku između Guče i Egzita.

Ministarstvo ima nesumnjivo mogućnost i potrebu da stvara neku vrstu partnerskih organizacija koje će dati ono što možemo nazvati novim licem Srbije, koje će nam omogućiti komunikaciju sa ljudima u svetu, aktivniju, ozbiljniju

Kod nas treba da postoji sve, samo je pitanje da li smo odredili lestvicu od koje recimo ministarstvo kreće i podržava određeni red vrednosti ili ne, da li je nešto licencirano ili oslobađamo u potpunosti prostor gde može svako da bude prisutan i samim tim i nagrađen. Zato sam govorio o korovu, gde mi zapravo dolazimo ponekad u situaciju da samo biramo šta ćemo nagraditi od onoga što zapravo nije vrednost, a zapravo se radi o intervenciji u kojoj se insistira na određenom registru vrednosti i ta vrednost se nagrađuje. A nikada tu vrstu nagrade koja dolazi i novca koji se ulaže ne možemo da doživljavamo kao neku vrstu darovanja, što smo u proteklom periodu rada ministarstva imali, jer diskreciono pravo koje je navedeno je često bilo ono koje je bilo presudno. Uglavnom je imalo za funkciju darovanje i neku vrstu tajnosti u šta je novac uložen. Ta vrsta pozorišne misterije nesumnjivo je da nije dobrodošla.

U ovom periodu ja naravno očekujem i podržavam ove akcente nove politike i siguran sam da ćemo imati prilike da se zapravo mnogo bolje prikažemo u inostranstvu, da će nove aktivnosti i uspostavljanje nekih institucija tome pomoći.

Nadam se i da ćemo imati nacionalni centar za knjigu, da ćemo imati godinu knjige, dakle one institucije koje će omogućiti da imamo reprezentativniju komunikaciju sa kulturom u svetu.

Nataša Vučković: Ja imam predlog, pošto nam ističe vreme i mnogi nisu uspeali da kažu šta su nameravali, predlažem da organizatori Demokratskog političkog foruma obaveste sve one koji nisu došli na naš današnji sastanak, a bili su pozvani, da pogledaju o čemu smo sve razgovarali na današnjem sastanku i da se pozovu da kažu svoje mišljenje prosto o nacrtu zakona o kulturi, u periodu koji je pred nama. Hvala.

Dragoljub Mićunović: Pitanje čovekove samoodbrane kulturom je ključno

Imamo iskustvo da je tri sata malo, ako imamo dosta učesnika, da se o jednoj temi raspravlja.

Samo da otklonim nekoliko nesporazuma. Mi smo temu zamislili, kao što ste videli iz naslova, kao jednu opštiju stratešku temu, a dogodilo se da Ministarstvo za kulturu ima u pripremi jedan zakon i želi da ga javno diskutuje. To je bila jedna prilika da oni o tome i ovde govore, tako se dogodilo to da mi uglavnom raspravljamo o tome šta Ministarstvo kulture treba da radi, a malo o samim problemima kulture.

Samo da odbranim naslov, mislim da je pitanje čovekove samoodbrane kulturom ključno. Ne treba biti nikakav Frojdovac pa prihvatiti definiciju da je čovek biće kulture. Dakle kultura je ono što nas od životinjskog sveta izdvaja. Znači nismo samo u carstvu nagona, nego imamo i super ego, principe i vrednosti koje su upravo i osnova te kulture. To je kod nas u krizi zato se i društvo brani kulturom kada su mu te vrednosti u krizi.

Svi smo konstatovali da nema vrednosti ili su dobrim delom raspadnute, da se sada povampiruju neke tradicionalne vrednosti koje ne korespondiraju sa realnošću i sa stvarnošću. I sada je kultura tu da nešto uradi i na taj način mi smo debatu sada odveli u nekom drugom pravcu.

Kultura danas ima dva vidljiva neprijatelja. Jedan, protiv koga se jako teško danas boriti, je totalna komercijalizacija i profit kao vrhunska vrednost. Drugi je politička upotreba kulture u svrhu propagande.

Samo da kažem još zašto "samoodbrana". Kultura ima svoje neprijatelje. Ako toga nije svesna onda se njoj dešavaju loše stvari. Kultura danas ima dva vidljiva neprijatelja. Jedan je neki protiv koga se jako teško danas boriti - to je totalna komercijalizacija i profit kao vrhunska vrednost, to je jedan krupan neprijatelj kulture.

Drugi je politička upotreba kulture u onome što se naziva propaganda. To su već fašisti "sjajno" rešili, i oni mrze kulturu kao takvu, a propagandu obožavaju, zato je Gebels i govorio: Kada čujem reč kultura hvatam se za pištolj. Oni su maksimalno demonstrirali kako se kultura može zloupotrebiti, kako jedan Niče, Herder, ko god hoćete od najvećih filozofa, treba da služe upravo toj ideji velikog Rajha.

Dakle, te opasnosti smo mi ovde imali i ja mislim da ih imamo i danas kada se sve ponovo svodi

na Kosovski boj sa čitavim svetom. Ne radi se samo o političkom pitanju, ono je legitimno i treba da se politički, diplomatski i rešava. Ali ne može kultura da bude porobljena, da služi samo toj svrsi. Znači to je opravdavalo na neki način naslov koji smo imali.

Ako hoćemo moderno da priđemo danas ovoj temi, ja bih rekao da imamo ovaj problem: imamo proizvođače kulture, imamo posrednike u kulturi i imamo potrošače, konzumente. Ako se mi žalimo da su nam danas tiraži 500, 1000 primeraka neke ozbiljnije knjige, i to se već smatra sjajnom stvari, onda moramo videti u čemu je problem. Problem je u tome što mi više nemamo potrošača, jer imamo nepismeno društvo, nemamo razvijene biblioteke, za biblioteke se ne odvajaju određena sredstva, nemamo kulturu afirmacije čitalaštva kao takvoga, onda naravno nemamo konzumente i onda tiražno to ne možete ni da prodate.

Mi smo tržište koje smo imali od nekakvih 20 miliona čitalaca, razbili izmišljajući jezike, praveći barijere. Nema kulturne saradnje, kulturne politike

Pored toga mi smo imali tu nesreću da se raspadne kulturni prostor i to smo povezali sa politikom nezasluženo. Mi imamo jedan kulturni prostor koji je jednim jezikom obeležen i to je njegovo tržište. Kultura se pomoću jezika izražava. Kada mi pogledamo latinsko-američku kulturu, za mene je to bilo zapanjujuće. Kada imate 300-400 miliona ljudi koji na španskom jeziku čitaju, nije važno koja je država. Za mene je bio kao neki vic kada sam tamo bio u nekoj delegaciji, pa traže intervju, ja se napravim važan pa pitam koliki je tiraž i oni mi u jednom malom Urugvaju od 3.000.000 stanovnika kažu: Pa 2.500.000. Pa kad vide moju sumnju onda me podsete da je to za sve čitaoce na španskom jeziku i da oni imaju samo svoj lokalni dodatak u listu. Filozofski tiraži u Buenos Airesu za pojedine knjige iznose po 200.000 primeraka za nekog osrednjeg filozofa koji kod nas još nije ni preveden, jer to čita 400 miliona ljudi, potencijalno čita.

Mi smo ovo tržište koje smo imali, hajde da kažemo na nekakvih 20 miliona čitalaca, razbili izmišljajući jezike, praveći barijere. Nema kulturne saradnje, kulturne politike, sveli smo se na mala bunjišta u kojima stvarno nemate šta ni da pozobate.

U opštem podizanju kulture i onoga što se zove potrošačima kulture, tu sada mediji, pre svih televizija igraju ulogu. Šta ona nudi? Mi nemamo ni jedan ozbiljan obrazovni program, nemamo kulturne programe na televiziji, što sve televizije sveta imaju. Mi smo podelili neke frekvencije da bi se tamo šepurilo, da sada ne upotrebim neku reč koja bi sutra bila citirana loše, ali osobe koje čovek ne bi primio u društvo, koje se razmeću, voditelji, da ne nabrajam sad koje televizije.

Nije dobro kada se država u sve meša, znamo šta je totalitarizam doneo, ali je isto tako loše kada se država ni u šta ne meša. Ona mora da omogući transfer od proizvođača do potrošača kulture.

Hajde da vidimo šta je sa javnim servisom koji bi isto toliko trebalo da vodi računa, pošto zavisi od pretplata i poreza potrošača. Nije dobro kada se država u sve meša, znamo šta je totalitarizam doneo, ali je isto tako loše kada se država ni u šta ne meša. Država mora da se

meša u oblast kulture na taj način, prvo, što će podići nivo mogućih konzumenata kulture, što će ove posrednike na neki način ukrotiti toliko da se otprilike zna kako i šta treba između stvaralaca i potrošača da se odvija, i da naravno obrati punu pažnju i neguje i pomaže stvaraocima koji treba da stvore nešto što će ovi potrošači konzumirati. Dakle, to je nešto što mi se čini jasno.

I sada se setih jedne anegdote. Posle sovjetske revolucije u moskovskoj oblasti došao je Lumčarski, ministar kulture, i sada mu referiše taj lokalni ministar: Druže Lumčarski, veliki smo napredak napravili, u našoj oblasti u Jasnoj poljani pogledajte, danas imamo 40 pisaca, a pre revolucije imali smo samo jednog - Lava Nikolajeviča Tolstoja.

Sad imate i to što je radio socijalizam, tu kvantifikaciju apsolutnu, ali ipak je država uradila i neke korisne stvari. Dakle ona to ne treba da radi na taj način, i ne treba to da podvodi pod svoju propagandu, ali ona mora da omogući transfer od proizvođača do potrošača. Tako se razvija kultura ukoliko želimo da je imamo i da podstiče komunikativnost. Samo je varvarstvo autohtono. Ovi koji toliko tvrde da smo mi jedan neponovljiv narod, samo toliko da ih podsetim da to ne upotrebljavaju.

Da zaključim, imali smo danas dosta debate na ove teme, što je trebalo da bude podstrek Ministarstvu kulture. Pokušavamo da vršimo uticaj na njega koliko god možemo, da se uplete u ove stvari iz prostog razloga da bismo uredili taj naš kulturni prostor jer, po mom mišljenju, jedino time mi kao društvo možemo da se odbranimo. Hvala vam.

(Beograd, 26. septembra 2007)

Ko ima koristi od besplatne kulture?

Svakog dana besplatna kultura osvaja nove teritorije. Koncerti, izložbe, festivali, filmske projekcije: prošlog leta smo bili svedoci povećanog broja besplatnih kulturnih manifestacija. Na mreži, besplatno nelegalno daunlodovanje filmova, koje beleži konstantan uspon, sledi primer CD-ova i ugrožava izdavače DVD-eva. A što se tiče najvećih muzičkih produkcija, one su skoro položile oružje: tako se Univerzal, predvodnik borbe protiv piraterije i besplatnosti, ujedinio sa Nef Telekomom da bi ponudio neograničeno korišćenje muzike uključeno u pretplatu kod tog operatera.

Nikola Sarkozy nema dovoljno oštrih reči protiv kulture besplatnosti. Predsednik Republike je upravo ovlastio Denisa Olivena, vlasnika FNAC-a i osvedočenog neprijatelja piraterije, da preuzme misiju borbe protiv nelegalnog daunlodovanja. Naravno, priznaju oni uglas, besplatno daunlodovanje omogućava najvećem broju ljudi pristup snimljenim delima. Ali, pritom, kulturi

su uskraćeni prihodi, što prethodi nestankom čitavog jednog sektora industrije i, na kraju krajeva, ugrožava i same umetnike.

Međutim, u isto vreme, ministarka kulture i komunikacije, Kristin Albanel, objavljuje spisak od devet muzeja zaduženih da, od 1. januara 2008. tokom šest meseci, sprovedu eksperiment besplatne posete njihovim stalnim postavkama. Ovog puta nije više reč o umetnicima ni o finansijskoj ravnoteži muzeja od kojih se, s druge strane, zahteva da povećaju sopstvene prihode. Ne, iskazani cilj je jednostavan i jasan: omogućiti najvećem broju ljudi pristup trezorima nacionalnih zbirki.

Ova ambicija je, bez sumnje, legitimna. Prema istraživanjima kulturnih običaja Francuza, 55% osoba starijih od 15 godina nikad ne posećuju izložbe. Teško je zadovoljiti se time. Pa ipak, na rang-listi kulturne posećenosti, muzej dolazi odmah iza bioskopa, a daleko ispred pozorišta ili koncerata. Pre svega, da li je usvojena mera prilagođena željenom cilju? Drugim rečima, kome besplatnost ide u korist? Eksperiment koji je lansirala Kristin Albanel ima za cilj da to utvrdi. Ali, već sada, mnogobrojna istraživanja, koja se oslanjaju na prethodne eksperimente, u Francuskoj kao i u inostranstvu, omogućavaju da se odgovori na to pitanje.

Britanci su 2003, dve godine nakon što je vlada Tonija Blera uvela besplatni ulaz u muzeje, naručili od instituta Mori istraživanje o efektima te mere. Rezultat je bio neopoziv: globalna posećenost je, svakako, porasla. Ali socijalna i generacijska struktura publike se nije promenila. Preciznije: besplatnost su najviše iskoristili inače redovni posetioci.

Gradska uprava kulturnih poslova Pariza je, takođe, od 2002, pokušala da analizira posledice besplatnog pristupa stalnim postavkama četrnaest gradskih muzeja. Nalaz je identičan. Prema jednom bilansu, ustanovljenom krajem 2006, posećenost je doživela vrtoglav uspon tokom prve dve godine, da bi se stabilizovala na, još uvek značajnom nivou, od + 100%. Zauzvrat, naglašava Katrin Ibo, zamenica direktora kulturne baštine grada, "struktura publike je slabo evoluisala".

Jer, i ovde, sva istraživanja pokazuju da cena ulaznice nije glavna prepreka. "Besplatnost je sekundarna u konstrukciji i realizaciji projekta posećenosti" podvlače Katrin Gombo i Kristin Petr u svom delu Besplatan pristup muzejima i spomenicima sa stanovišta publike (Francuska dokumentacija, 2006). "Drugi kriterijumi su važniji, kao što su aktivno učešće u poseti, dostupnost mesta, njegova geografska blizina, odsustvo gužve kao i socijalni kontekst koji se ceni kao optimalan" preciziraju autorke.

"Efekat medenog meseca"

To su sve varijabile, neki put delikatnije i sigurno manje spektakularne, koje treba modifikovati. Svi muzeji upiru prstom u nacionalnu prosvetu i njenu nesposobnost da senzibilizuje decu za likovne umetnosti. Ali reformisanje umetničkog obrazovanja je dugoročan i skup poduhvat, koji ne daje brze efekte. Nasuprot tome, usvajanje besplatnosti pruža izrazito jasnu poruku i obezbeđuje kratkoročan razvoj, koji su istraživači nazvali "efekat medenog meseca". Ali po koju cenu?

Stoga, veliki nacionalni muzeji, koji su dosada uveliko bili pošteđeni eksperimentisanja, ne kriju svoju zabrinutost. Eksplozija dugih redova, efekat neočekivanog dobitka za strane turiste koji predstavljaju 80% plaćenih ulaznica u Luvru, Orseju i versajskom dvorcu, drastičan pad prihoda ustanova, povećanje cena privremenih izložbi, su mane koje se ističu. Luvr je, tako, izračunao samo deficit od prodaje ulaznica u iznosu od 40 miliona evra. Tome treba dodati neophodnost pojačanja ekipa obezbeđenja, modifikaciju uslova prijema posetilaca, itd. Besplatnost bi mogla čak da ima kontraproduktivan efekat na neke od ciljnih grupa. Tako je propusnica koja za 15 evra nudi besplatan ulaz tokom jedne godine onima ispod 26 godina, praćena individualnim kontaktima uz obaveštenja na Internetu i dodatne ponude. Šta će se desiti kada ti mladi, u nedostatku zainteresovanosti da se upišu, ne budu više evidentirani?

Usvajanje besplatnosti, naravno, ima nekoliko prednosti. Prva je simbolička, jer afirmiše pravo svih na uživanje umetničke baštine. Zatim politička, pošto manifestuje interes države za kulturu, pod uslovom, međutim, da ta odluka bude praćena dodatnim neophodnim kreditima, procenjenim između 150 i 200 miliona evra godišnje. I na kraju, praktična jer "menja upotrebu mesta", ukazuju Katrin Gombo i Kristin Petr. Kako su takođe primetile gradske kulturne službe Pariza, posete su učestalije, lakše, spontanije. Ide se u muzej za vreme pauze za ručak, ili pola sata pred neki sastanak, bez brige za rentabilnost, što pretvara ovu instituciju u sadržaj na dohvat ruke.

Ove tekovine zaslužuju da budu uzete u obzir. Ali ne smeju da prikrivaju ono što je bitno, to jest da besplatnost, sama po sebi, ni po čemu ne širi publiku muzeja. U vreme kad se prave bilansi, ako bi vlada htela da generalizuje ovu meru, mogla bi da evocira mesto muzeja, status umetnosti, konfor ljubitelja. Ali sigurno ne jedini cilj koji se danas ističe: kulturnu demokratizaciju.

(Objavljeno u listu "Le Monde", Pariz, 5. oktobra 2007)